

МАУП

ЕКСПЕРТ:

парадигми юридичних
наук і державного
управління

Expert: paradigm of law
and public administration

ЕКСПЕРТ

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

**ЕКСПЕРТ:
ПАРАДИГМИ ЮРИДИЧНИХ НАУК
І ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

**EXPERT: PARADIGM OF LAW
AND PUBLIC ADMINISTRATION**

№ 4 (36), 2025

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Експерт: парадигми юридичних наук
і державного управління
Засновник: Міжрегіональна Академія
управління персоналом.
Рік заснування: 2018.
Періодичність: 4 рази на рік
Друкується за рішенням Вченої ради
Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 11 від 11 грудня 2025)
Видання є таким, що реферується в міжнародних
та вітчизняних наукометричних базах:
Index Copernicus, ResearchBib,
Turkish Education Index, Polish Scholarly Bibliography,
Google Scholar, “Україніка наукова”, ESJI.
Реєстрація суб’єкта у сфері онлайн-медіа:
Рішення Національної ради України з питань телебачення
і радіомовлення № 3053 від 07.11.2024 року.
Ідентифікатор медіа: R40-05594.
Суб’єкт у сфері онлайн-медіа – Приватне акціонерне
товариство «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
(вул. Фрометівська, буд. 2, м. Київ, 03039,
iapm@iapm.edu.ua, тел. (044) 490-95-00).
Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 № 1643 (Додаток 4) журнал включено
до Переліку наукових фахових видань України
у категорії «Б».
Спеціальності: D8 – Право, D9 – Міжнародне право.
Статті у виданні перевірені на наявність плагіату
за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.
Відповідальність за зміст, достовірність фактів, цитат,
цифр несуть автори матеріалів. Редакція залишає
за собою право на незначне редагування і скорочення
(зі збереженням авторського стилю та головних
висновків). Редакція не завжди поділяє думки авторів
та не несе відповідальності за надану ними інформацію.
Матеріали подано в авторській редакції.
Передрук – тільки з дозволу редакції.
Адреса редакційної колегії:
ПрАТ “ВНЗ “Міжрегіональна Академія
управління персоналом”
вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна, 03039
Офіційний сайт видання:
www.journals.maup.com.ua/index.php/expert

Expert: paradigm of law
and public administration
Published from 2018
Founder: Interregional Academy of Personnel Management.
Founded: 2018.
Published by the decision of Academic council
of Interregional Academy of Personnel Management
(Protocol № 11 from December 11, 2025)
Collection is included to the international
and domestic scientometrics databases Index
Copernicus International, ResearchBib, Turkish Education
Index, Polish Scholarly Bibliography, Google Scholar,
“Україніка наукова”, ESJI.
Registration of online media:
Decision of the National Council of Television
and Radio Broadcasting of Ukraine: Decision
No. 3053 as of 07.11.2024. Media ID: R40-05594.
Media entity – Private Joint-Stock Company
«Higher education institution
«Interregional Academy of Personnel Management»
(03039, Kyiv, Frometivska str., 2,
iapm@iapm.edu.ua, tel. (044) 490-95-00).
According to the Order of the Ministry of Education
and Science of Ukraine (Annex 4), the journal is included
in the List of scientific professional publications of Ukraine,
which have been assigned the category «B».
Subject Areas: D8 – Law, D9 – International law.
The articles were checked for plagiarism
using the software StrikePlagiarism.com developed
by the Polish company Plagiat.pl.
The authors are responsible for the content,
accuracy of the facts, quotes, numbers. The editors reserves
the right for a little change and reduction
(with preservation of the author's style and main
conclusions). Editors can not share the world views of the
authors and are not responsible for the information provided.
Materials filed in the author's edition.
Reprinting – with the editorial's permission strictly.
Address of the editorial board:
Interregional Academy of Personnel Management
Str. Frometivska, 2, Kyiv, Ukraine, 03039
Official site:
www.journals.maup.com.ua/index.php/expert

Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління : збірник. № 4 (36), 2025. Київ : ПрАТ
“ВНЗ “Міжрегіональна Академія управління персоналом”, 2025. 44 с.

Головний редактор

Щокін Ростислав Георгійович, доктор юридичних наук, професор, Президент Міжрегіональної Академії управління персоналом

Члени редакційної колегії:

Яблонська-Бонса Йоланта, професор, доктор юридичних наук, керівник кафедри теорії, філософії та історії права Академії Леона Козьмінського в Варшаві, головний редактор часопису «Критика права» (Польща)

Міхальський Томаш, доктор наук, доцент кафедри регіонального розвитку Гданського університету (Польща)

Ніколас Шмітт, кандидат наук, старший науковий співробітник Інституту федералізму Університету Фрібургу (Швейцарія)

Перцев Роман Валерійович, кандидат юридичних наук, відділ ідентифікації та криміналістики (DIFC) Поліція Ізраїлю, Єрусалим (Ізраїль)

Акімова Людмила Миколаївна, доктор наук з державного управління, професор, заслужений працівник освіти України, професор кафедри фінансів та економічної безпеки Національного університету водного господарства та інженерії навколишнього середовища, *l_akimova@ukr.net*

Якимчук Аліна Юріївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри державного управління, права та гуманітарних наук, Херсонського державного аграрно-економічного університету

Заросило Володимир Олексійович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Міжрегіональної Академії управління персоналом

Сопілко Ірина Миколаївна, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, декан юридичного факультету Національного Авіаційного Університету

Кисленко Дмитро Петрович, доктор педагогічних наук, кандидат юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського

Рябцев Геннадій Леонідович, доктор наук з державного управління, професор, професор Києво-Могилянської школи врядування

Барабаш Юрій Григорович, доктор юридичних наук, професор, проректор з навчальної роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Скрипнюк Олександр Васильович, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, директор Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України

Губанов Олег Олександрович, доктор юридичних наук, професор, доцент кафедри службового та медичного права, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Нестерович Володимир Федорович, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри державно-правових дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

Тимошенко Юрій Петрович, кандидат юридичних наук, професор, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту публічного права

Швець Катерина Павлівна, доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільно-правових дисциплін та міжнародного права Міжрегіональна Академія управління персоналом

Муравйов Кирило Володимирович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного, фінансового та банківського права, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Нестор Віталій Романович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії держави і права та конституційного права, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Амелін Олександр Юрійович, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Адам Адріан Останек, доктор наук, доктор габілітований, професор Військового технологічного університету (Польща)

Мануель Давид Массено, доцент Політехнічного інституту Бежа (Португалія)

Агнешка Шпак, доктор габілітований, професор кафедри міжнародної безпеки Інституту досліджень безпеки, Торунь (Польща)

Олександра Леткова, доктор права, доцент, юридичний факультет Університету Матея Бела, Банска Бистрица (Словаччина)

Мартін Белтран Сауседо, кандидат наук, професор, юридичний факультет Abogado Ponciano Agtiaga Leija, Автономний університет Сан-Луїс-Потосі (Мексика)

Ольга Боднар Петровська, кандидат юридичних наук, старший науковий працівник, керівник Балто-українського центру, Факультет "Школа права", Університет Миколаса Ромеріса, Вільнюс (Литва)

Chief Editor

Shchokin Rostyslav Heorhiiovych, Doctor of Law, Professor, President of the Interregional Academy of Personnel Management

Members of the editorial board:

Jablonska-Bonsa Jolanta, Professor, Doctor of Law, Head of the Department of Theory, Philosophy and History of Law Kozminski University, Editor-in-Chief of Critique of Law (Poland)

Tomasz Michalski, Doctor of Science, Associate Professor at the Department of Regional Development, University of Gdansk (Poland)

Nicolas Schmitt, PhD, Senior Researcher at the Institute of Federalism, University of Fribourg (Switzerland)

Pertsev Roman Valeriiovych, PhD in Law, Division of Identification and Forensic Science (DIFC) of Israel Police, Jerusalem (Israel)

Akimova Lyudmyla Mykolayivna, Doctor of Science in Public Administration, Professor, Honored Education Worker of Ukraine, Professor at the Department of Financial and Economic Security, National University of Water and Environmental Engineering (Ukraine)

Yakymchuk Alina Yuriyivna, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Public Administration, Law and Humanities, Kherson State Agrarian and Economical University (Ukraine)

Zarosylo Volodymyr Oleksiyovych, Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Law-Enforcement and Anti-Corruption Activities, Interregional Academy of Personnel Management (Ukraine)

Sopilko Iryna Nikolaevna, Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Dean of the Faculty of Law, "State University «Kyiv Aviation Institute»" (Ukraine)

Kyslenko Dmytro Petrovych, Doctor of Pedagogy, PhD in Law, Professor, Leading Researcher, National Defence University of Ukraine (Ukraine)

Riabtsev Gennadii Leonidovych, Doctor of Science in Public Administration, Ph.D., Professor, Professor at the Kyiv-Mohyla School of Government, National University of Kyiv-Mohyla Academy (Ukraine)

Barabash Yurii Hryhorovych, Doctor of Law, Professor, Vice-Rector for Academic Affairs of Yaroslav Mudryi National Law University (Ukraine)

Skrypniuk Oleksandr Vasyliovych, Doctor of Law, Professor, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Deputy Director of V.M. Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)

Hubanov Oleh Oleksandrovych, Doctor of Law, Professor, Associate Professor at the Department of Service and Medical Law, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

Nesterovych Volodymyr Fedorovych, Doctor of Law, Associate Professor, Head of the Department of State and Law Disciplines, Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko (Ukraine)

Tymoshenko Yuriy Petrovych, Candidate of Law, Professor, Senior Researcher at the Research Institute of Public Law

Shvets Kateryna Pavlivna, Doctor of Sciences in Public Administration, PhD in Law, Associate Professor, Professor at the Department of Civil Law Disciplines and International Law, Vice-Rector, Interregional Academy of Personnel Management (Ukraine)

Muraviov Kyrylo Volodymyrovych, Doctor of Law, Professor, Professor at the Department of Administrative, Financial and Banking Law of the Educational-Scientific Institute of Law named after Volodymyr the Great, Interregional Academy of Personnel Management (Ukraine)

Nestor Vitalii Romanovych, Doctor of Law, Professor, Professor at the Department of Theory of State and Law and Constitutional Law, Interregional Academy of Personnel Management (Ukraine)

Amelin Oleksandr Yuriiovych, PhD in Law, Associate Professor, Professor at the Department of Law Enforcement and Anti-Corruption Activities, Interregional Academy of Personnel Management (Ukraine)

Adam Adrian Ostanek, DSc, Dr. Hab., Professor at the Military University of Technology (Poland)

Manuel David Masseno, Associate Professor, Polytechnic Institute of Beja (Portugal)

Agnieszka Shpak, Dr. Hab., Professor at the Department of International Security, Institute of Security Studies, Torun (Poland)

Alexandra Letkova, JUDr., Associate Professor, Faculty of Law Matej Bel University, Banska Bystrica (Slovakia)

Martín Beltrán Saucedo, PhD, Full Professor, Faculty of Law Abogado Ponciano Arriaga Leija, Autonomous University of San Luis Potosí (Mexico)

Olha Bodnar-Petrovska, Candidate of Legal Sciences, Senior Researcher, Head of the Baltic-Ukrainian Center, Faculty of Law, Mykolas Romeris University, Vilnius (Lithuania)

ЗМІСТ

Добровольська В. В.

Господарсько-правові стимули:
теоретично-правовий аспект.....6

Заросило В. О., Гаврющенко Г. В.,**Мельник-Лимонченко О. Р.**

Міжнародні воєнні трибунали та їх вплив
на розвиток міжнародного кримінального права...12

Нестеренко А. С., Граб М. І.

Адміністративно-правові гарантії реалізації норм
міжнародного кримінального права.....19

Савка О. І.

Сучасні наукові підходи до дослідження приватної
військової та охоронної діяльності у сучасних
міжнародних політичних процесах.....25

Чорнолуцький Р. В.

Регулювання участі іноземних осіб
у приватноправових відносинах у судових
інстанціях України в умовах воєнного стану.....36

УДК 346.9

DOI [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2025-4\(36\)-6-11](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2025-4(36)-6-11)**Добровольська Володимира Володимирівна,***кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри господарського права і процесу Національного університету «Одеська юридична академія», вул. Академічна, 5, м. Одеса, 65009; vv_dobro@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-9304-3792>*

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВІ СТИМУЛИ: ТЕОРЕТИЧНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті досліджені господарсько-правові стимули як правова категорія, які не визначені нормами чинного законодавства, що породжує проблеми їх правозастосування та які представляють собою сукупність встановлених правовими нормами засобів, методів і форм впливу держави та інших суб'єктів права на учасників господарських відносин, які спрямовані на заохочення їхньої економічної активності, підвищення ефективності діяльності, дотримання законності та досягнення соціально значущих економічних цілей.

Аналіз останніх публікацій щодо визначення та мети господарсько-правових стимулів здебільшого представляє собою економічний їх аналіз та актуальним є їх визначення саме через призму господарського законодавства, що також є метою статті.

Виклад основного матеріалу. Держава намагається стимулювати розвиток господарської діяльності, використовуючи широкий спектр господарсько-правових засобів та інструментів, що базуються на принципах заохочення, преференцій та підтримки, а не примусу. Саме вони спрямовані на те, щоб спонукати суб'єктів господарювання до здійснення інвестицій, інновацій, експорту та створення нових робочих місць.

Зроблений висновок про те, що господарсько-правові стимули — це інструменти державного впливу, які спонукують бізнес до певної поведінки не через примус чи покарання, а через створення вигідних умов та зацікавленість та саме вони є протилежністю господарсько-правовим санкціям. Основною самостійною ознакою господарсько-правових стимулів є нормативно-правова форма, адже стимул обов'язково повинен бути встановлений нормативно-правовим актом (законом, кодексом, постановою тощо), що означає, що він не є чимось суб'єктивним бажанням чи усною обіцянкою.

Ключові слова: господарсько-правові стимули, стимулювання економіки, державна економічна політика, стимулююча функція, суб'єкти господарювання.

Dobrovolska Volodymyra Volodymyrivna,*Candidate of Law, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Economic Law and Process National University "Odesa Law Academy", 5, Akademichna Str., Odesa, 65009; vv_dobro@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-9304-3792>*

ECONOMIC AND LEGAL INCENTIVES: THEORETICAL AND LEGAL ASPECT

Abstract. The article examines economic and legal incentives as a legal category that is not recognized by the norms of current legislation, which gives rise to problems of their legal application and which represent a set of means, methods and forms of influence established by legal norms of the state and other subjects of law on participants in economic relations, which are aimed at encouraging their economic activity, increasing the efficiency of activity, compliance with the law and achieving socially significant economic goals.

Analysis of recent publications on the definition and purpose of economic and legal incentives is mostly an economic analysis of them and their definition is relevant precisely through the prism of economic legislation, which is also the purpose of the article.

Presentation of the main material. The state is trying to stimulate the development of economic activity using a wide range of economic and legal means and instruments based on the principles of encouragement, preferences and support, rather than coercion. They are aimed at encouraging business entities to make investments, innovations, exports and create new jobs.

It is concluded that economic and legal incentives are instruments of state influence that encourage business to behave in a certain way not through coercion or punishment, but through the creation of favorable conditions and interest, and they are the opposite of economic and legal sanctions. The main independent feature of economic and legal incentives is the regulatory and legal form, because the incentive must necessarily be established by a regulatory and legal act (law, code, resolution, etc.), which means that it is not someone's subjective desire or oral promise.

Key words: *economic and legal incentives, economic stimulation, state economic policy, stimulating function, business entities.*

Постановка проблеми. Стимулювання є важливим економіко-правовим механізмом, оскільки воно забезпечує гармонізацію приватних економічних інтересів із публічними цілями держави, спрямовуючи діяльність суб'єктів господарювання на досягнення загальнонаціональних економічних та соціальних завдань. Важливість цього механізму полягає у його здатності ефективно поєднувати два аспекти: правовий (регулювання, норми, закони) та економічний (прибуток, ризик, ефективність). Саме через стимулювання держава уникає жорсткого адміністративного примусу, замінюючи його економічною доцільністю для самого бізнесу. У науковій літературі точаться чисельні дискусії щодо наявності та доцільності правових стимулів в контексті економічної ситуації, але проблемним є виокремлення саме господарсько-правових стимулів та їх роль у період воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На науковому рівні дослідженням господарсько-правових стимулів здебільшого здійснювалося науковцями-економістами, наприклад, О.С. Літвінов, Ю.Б. Медведєв, В. Г. Рогов та іншими, а правники, зокрема, Р. Калужний, О. Кулик, О. Лапка тощо розглядають правові стимули в контексті об'єкту стимулювання як засобу державного регулювання та чинника державної економічної політики.

Постановка завдання. Метою статті є теоретична характеристика правових стимулів з виокремленням та дослідженням ключових ознак господарсько-правових стимулів як спеціально-правових механізмів державної економічної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Господарсько-правові стимули є важливою правовою дефініцією та різновидом правових стимулів, так, в українській мові під стимулом розуміється «те, що викликає зацікавленість у здійсненні чого-небудь; спонукальна причина до здійснення чогось» [1, с. 698]. В юриспруденції застосовується термін «правовий стимул», поняття та ознаки якого є предметом чисельних наукових дискусій. Так, вказується на те, що «правовий стимул – це правове спонукання до законослух-

няної поведінки, яке створює для задоволення інтересів суб'єктів права сприятливий режим» [2, с. 24]. На думку інших «правовий стимул – це комплексний юридичний інститут, тобто сукупність норм, які закріплюють позитивні засоби на свідомість і психіку людини з метою посилення мотивації правомірної поведінки особи» [3, с. 33]. Зазначене притаманне й для виокремлення господарсько-правового стимулу, самостійність якого проявляється через такі ключові аспекти як:

- нормативно-правова форма, адже стимул обов'язково повинен бути встановлений нормативно-правовим актом (законом, кодексом, постановою тощо), що означає, що стимул не є чийсь суб'єктивним бажанням чи усною обіцянкою. Він є юридичною нормою (правилом поведінки), обов'язковою для застосування державними органами та можливою для використання суб'єктами господарювання;

- заохочувальна мета (диспозитивний характер), адже на відміну від примусу, правова природа стимулу проявляється через його спонукальний, заохочувальний та диспозитивний характер, що означає, що саме він надає суб'єкту господарювання можливість (право, а не обов'язок) отримати пільгу або вигоду у відповідь на його бажану державою економічну поведінку (наприклад, інвестування, інновації). При цьому суб'єкт сам вирішує, скористатися йому цим правом чи ні;

- надання суб'єктивних прав (преференцій), адже саме стимул обов'язково створює для суб'єкта господарювання додаткові суб'єктивні права або переваги (преференції) порівняно з іншими учасниками ринку, які не виконали умови стимулювання, що означає, що фактична реалізація стимулу призводить до юридично значущих наслідків, які покращують становище цього суб'єкта (наприклад, право сплачувати менший податок, право на пільговий кредит). Тобто, «механізм правового стимулювання є складним системним явищем, складові якого формуються як механізмом правового регулювання – основною спеціально-юридичною формою правового впливу, так і неправовими формами правового впливу, що певним чином формують внутрішні характеристики особистості» [4, с. 33].

На думку О. Кулик «основне призначення правових стимулів полягає у забезпеченні правомірної поведінки учасників правовідносин. Водночас, потрібно звернути увагу, що для учасників господарських відносин стимулювання може набувати дещо іншого аспекту» [5, с. 180]. Успішний розвиток як окремих галузей, так і економіки загалом можливий лише за умов господарювання, що сприяють інвестиціям, інноваціям і реалізації конкурентних переваг та забезпечують збалансованість інтересів учасників господарських відносин та, як слушно зазначається у літературі «інноваційна технологічна модернізація існуючих та формування нових галузей реального сектору економіки як основи конкурентоспроможності національної економіки має стати стратегічною метою державної політики» [6, с. 33].

Саме тому важливим є «створення сприятливого середовища для стимулювання економічної активності суб'єктів підприємницької діяльності задля забезпечення економічного зростання, відновлення конкурентоспроможності національної економіки, підвищення рівня життя населення» [7, с. 1]. При цьому «держава намагається стимулювати розвиток господарської діяльності. Насамперед така підтримка спрямована на застосування економічних важелів та стимулів щодо певних видів підприємницької діяльності (розвиток малого підприємництва) або окремих галузей господарства (енергетика, суднобудування, сільське господарство тощо). Іншими словами, державою застосовується економічне стимулювання, тобто система правових, організаційних, наукових, фінансових та інших заходів, спрямованих на підвищення ефективності виробництва, успішне розв'язання технічних, економічних, соціальних чи екологічних проблем суспільства, видів економічної діяльності, підприємств» [8, с. 33]. Держава намагається стимулювати розвиток господарської діяльності, використовуючи широкий спектр господарсько-правових засобів та інструментів, що базуються на принципах заохочення, преференцій та підтримки, а не примусу. Ці стимули спрямовані на те, щоб спонукати суб'єктів господарювання до здійснення інвестицій, інновацій, експорту та створення нових робочих місць. Загалом «державна інноваційна політика та державна інвестиційна політика є двома важливими аспектами державного розвитку, які можуть взаємодіяти для досягнення спільної мети, разом з тим, вони мають різні акценти та фокуси. Державна інноваційна політика спрямована на стимулювання і підтримку інноваційних процесів, наукових досліджень, розробок нових технологій, продуктів,

послуг. Така політика може включати в себе такі заходи, як надання грантів дослідникам, створення інноваційних центрів тощо. Державна інвестиційна політика спрямована на залучення та підтримку інвестицій у різні сфери економіки. Це може включати фінансові стимули, податкові пільги, розвиток інфраструктури та інші заходи, що сприяють залученню інвесторів та розвитку різних секторів» [9, с. 269].

Також, для господарсько-правових стимулів притаманним є економічний характер, а в літературі є думки про виокремлення правових засобів стимулювання економіки, які «сукупно формують стимулюючий правовий режим господарювання, за критеріями ступеня правового впливу на суб'єкта господарювання та характеру організації правових зв'язків, диференціювати на вертикальні або горизонтальні. У систематичі правових засобів стимулювання економіки акти управління господарською діяльністю, як і інші правові акти індивідуальної дії, неможливо віднести до самостійних підстав впровадження стимулюючого правового режиму господарювання» [10, с. 194]. Тобто, систематика правових засобів стимулювання економіки – це класифікація юридичних інструментів, які держава використовує для заохочення, підтримки та спрямування господарської діяльності у бажаному для суспільства напрямку. Стимулювання економіки під час воєнного стану вимагає особливого підходу та зосередження на пріоритетах виживання, стійкості та підтримки обороноздатності, адже держава переходить від стимулювання з метою максимізації прибутку до стимулювання життєво необхідних галузей і забезпечення макроекономічної стабільності.

До основних економіко-правових пріоритетів стимулювання під час воєнного стану відносяться:

- оборонно-промисловий комплекс шляхом максимального стимулювання виробництва зброї, боєприпасів, дронів та ремонту військової техніки;
- релокація та відновлення, адже саме підтримка бізнесу, що переїжджає із зони бойових дій, та сприяння швидкому відновленню критичної інфраструктури;
- продовольча та енергетична безпека через гарантування безперебійного функціонування агросектору, паливно-енергетичного комплексу та критичної логістики;
- підтримка зайнятості шляхом збереження робочих місць та стимулювання працевлаштування внутрішньо переміщених осіб. Також, в умовах воєнного стану головний принцип сти-

мулювання полягає у відмові від некритичної конкуренції на користь максимальної координації ресурсів для забезпечення Збройних Сил України та потреб населення, адже ефективність стимулів оцінюється не лише економічним зростанням, а й зростанням стійкості та безпеки держави.

Господарсько-правові стимули мають такі ключові ознаки:

- правова форма, адже вони завжди закріплені в нормативно-правових актах (закони, кодекси, постанови) та є обов'язковими до застосування;

- цілеспрямованість, адже їхня мета – не примус, а спонукання суб'єктів до бажаної економічної поведінки (наприклад, інвестування, інновацій, експорту);

- заохочувальний характер, так, на відміну від відповідальності (санкцій), стимули надають суб'єкту переваги, вигоди чи пільги за виконання певних умов;

- комплексність, адже вони включають елементи фінансового, податкового, кредитного та організаційного права. Тобто, на відміну від санкцій, які мають каральний характер, стимули мають позитивну мету, не примус, а вигода, адже стимули спрямовані на зацікавлення та спонукання суб'єктів господарювання до здійснення бажаних державою дій (наприклад, інвестування, інновацій, експорту) та диспозитивність тобто суб'єкт господарювання сам вирішує, скористатися йому пільгою чи ні, оскільки він має право, а не обов'язок, її застосовувати.

За різноманітними критеріями, для повноти з'ясування змісту та мети зазначені стимули можливо поділити на певні різновиди, так, найчастіше їх поділяють залежно від того, яку саме вигоду отримує суб'єкт господарювання на: – податкові стимули як найпоширеніший й бажаний вид, спрямований на зменшення фінансового навантаження, у вигляді податкових пільг, тобто звільнення від сплати певних податків на певний період (наприклад, для новостворених підприємств); знижені ставки, шляхом встановлення меншого відсотка податку для пріоритетних галузей (наприклад, ІТ-галузь у режимі Дія. Сіті) та прискорена амортизація, адже дозволі швидше списувати вартість основних засобів, що зменшує податок на прибуток;

- фінансово-кредитні стимули як механізм надання доступу до дешевих або безкоштовних грошових ресурсів у вигляді: державних грантів та субсидій, наприклад, безповоротна фінансова допомога (наприклад, гранти на садівництво чи теплиці); компенсація відсоткових ставок, напри-

клад держава сплачує банку частину відсотків за кредитом підприємця (програма «Доступні кредити 5–7–9 %») та державних гарантії коли держава виступає поручителем перед банком за зобов'язаннями підприємства; наприклад, на думку фахівців «фінансово-кредитна політика стимулювання підприємництва на сьогодні потребує державного зміщення центру уваги на міжнародне фінансово-кредитне стимулювання. Державою повинно ініціюватися забезпечення сприятливих умов для доступу підприємців до міжнародного фінансово-кредитного ресурсу, враховуючи доволі складний механізм фінансування (високі вимоги до ділової репутації підприємця, підтверджену рентабельність на рівні 25 %, ведення фінансової звітності за міжнародними стандартами, надання переваги проектам енергозбереження або підвищення екологічних стандартів тощо) міжнародними фінансовими організаціями» [11, с. 102–112];

- організаційно-правові стимули або спрощення процедур ведення бізнесу, тобто спрощена реєстрація, тобто можливість відкрити бізнес онлайн за лічені хвилини; ліцензійні спрощення, наприклад, заміна ліцензій на декларативний принцип (повідомлення про початок діяльності) та спеціальні правові режими, тобто створення вільних економічних зон, індустріальних парків, де діють особливі, м'які правила регулювання;

- майнові стимули або надання доступу до державних ресурсів у вигляді пільгової оренди, тобто надання державного чи комунального майна в оренду за символічну плату (наприклад, 1 гривня на рік) та пріоритетна приватизація (переважне право на викуп майна). У наукових дослідженнях, присвячених окремим засобам правового регулювання, що мають стимулюючий характер впливу на економіку, в цілому, та діяльність суб'єктів господарювання, зокрема, приділялася увага класифікації підстав впровадження таких правових засобів. Зокрема, Д.В. Лічак, досліджуючи зобов'язання з державної підтримки суб'єктів господарювання, запропонувала виділити наступні підстави їх виникнення: 1) закони та інші нормативно-правові акти; 2) договори; 3) акти управління господарською діяльністю [12, с. 102–108].

Також, важливою ознакою самостійності та доцільності стимулів є їх функції, а саме:

- мотиваційна, яка спонукає підприємців займатися діяльністю, яка є ризикованою, але потрібною (інновації, екологія);

- регулююча, яка спрямовує капітал у потрібні галузі (наприклад, якщо державі треба розвивати переробку агропродукції, вона дає пільги саме переробникам);

– соціальна, яка стимулює створення нових робочих місць, особливо в депресивних регіонах.

Висновки і перспективи дослідження. Господарсько-правові стимули – це інструменти державного впливу, які спонукають бізнес до певної поведінки не через примус чи покарання, а через створення вигідних умов та зацікавленість. Вони є протилежністю господарсько-правовим санкціям. Якщо санкції кажуть «не роби так, бо покараємо», то стимули кажуть «зроби так, і отримаєш вигоду». Господарсько-правові стимули – це «пряник» у державній економічній політиці, який дозволяє гармонізувати інтереси приватного бізнесу (отримання прибутку) та держави (економічне зростання).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда ; Інститут мовознавства АН УРСР. Київ : Наук. думка, 1970-1980. Т. 9. 916 с.
2. Калюжний Р. А., Лапка О. Я., Пікуля Т. О. Правові стимули в механізмі правового стимулювання. Київ, 2013. 204 с.
3. Борщевський І. В., Гринь О. Д. Дослідження правових стимулів в рамках сучасної юридичної науки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Том. 1. № 78. С. 9–13. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.1.1>
4. Смолярова М. Л. Правові стимули та стимуляційні правовідносини. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право»*. 2021. № 1 (2). С. 84–87. DOI: 10.32342/2709-6408-2021-1-2-11
5. Кулик О. І. Поняття господарсько-правового стимулювання використання альтернативних джерел енергії. *Молодий вчений*. 2019. № 2 (66). С. 179–183. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-40>
6. Vasylytsiv T., Irtysheva I., Lupak R., Popadynets N., Shyshkova Y., Boiko Y. Ishchenko O. Economy's innovative technological competitiveness: Decomposition, methodic of analysis and priorities of public policy. *Management Science Letters*, 2020.10(13), 3173–3182.
7. Бойко О. Я. Стимулювання економічної активності суб'єктів підприємницької діяльності. *Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць*. 2017. Вип. 1(60). С. 98–105.
8. Рогов В. Г. Стимулювання та стимули в економіці: визначення та класифікація. *Економічний аналіз : зб. наук. праць*. 2017. Т. 27. № 2. С. 30–35.
9. Врублевська-Місюна К. М. Завдання господарсько-правової політики держави у сфері інноваційного інвестування. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Серія ПРАВО.

Випуск 79: частина 1. С. 266–271. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1.45>

10. Курепіна О. Ю. Підстави впровадження стимулюючого правового режиму господарювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №. 1. С. 191–195. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/41>
11. Черняєва Д. О. Фінансово-кредитне стимулювання підприємницької діяльності. Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах зб. наук. пр. за матеріалами II Круглого столу, 17 травня 2019 року. Харків, НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 107–113.
12. Лічак Д. В. Господарсько-правове забезпечення непрямої державної підтримки суб'єктів господарювання: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право». Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. 216 с.

REFERENCES:

1. Slovyk ukrayins'koyi movy [Dictionary of the Ukrainian language] (1970-1980): v 11 t. / za red. I.K. Bilodida ; Instytut movoznavstva AN URSS. Kyiv : Nauk. Dumka. T. 9. 916 s.
2. Kalyuzhnyy, R. A., Lapka, O. Ya., Pikulya, T. O. (2013). Pravovi stymuly v mekhanizmi pravovoho stymulyuvannya [Legal incentives in the mechanism of legal incentives]. Kyiv. 204 s.
3. Borshchevs'kyy, I. V., Hryn', O. D. (2023). Doslidzhennya pravovykh stymuliv v ramkakh suchasnoyi yurydychnoyi nauky [Research of legal incentives within the framework of modern legal science]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Pravo*. Tom. 1. № 78. P. 9–13. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.1.1>
4. Smolyarova, M. L. (2021). Pravovi stymuly ta stymulyatsiyni pravovidnosyny [Legal incentives and incentive legal relations]. *Visnyk universytetu imeni Al'freda Nobelya. Seriya "Pravo"*. № 1 (2). S. 84–87. DOI: 10.32342/2709-6408-2021-1-2-11
5. Kulyk, O. I. (2019). Ponyattya hospodars'ko-pravovoho stymulyuvannya vykorystannya al'ternatyvnykh dzherel enerhiyi [The concept of economic and legal stimulation of the use of alternative energy sources]. *Molodyy vchenyy*. № 2 (66). P. 179–183. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-40>
6. Vasylytsiv, T., Irtysheva, I., Lupak, R., Popadynets, N., Shyshkova, Y., Boiko, Y & Ishchenko, O. (2020). Economy's innovative technological competitiveness: Decomposition, methodic of analysis and priorities of public policy. *Management Science Letters*, 10(13), 3173–3182.

7. Boyko, O. Ya. (2017) Stymulyuvannya ekonomichnoyi aktyvnosti sub'yektiv pidpryemnyts'koyi diyal'nosti [Stimulation of economic activity of business entities]. *Teoriya ta praktyka derzhavnoho upravlinnya* : zb. nauk. prats'. Vyp. 1(60). S. 98–105.
 8. Rohov, V. H. (2017). Stymulyuvannya ta stymuly v ekonomitsi: vyznachennya ta klasyfikatsiya [Stimulation and incentives in the economy: definition and classification]. *Ekonomichnyy analiz* : zb. nauk. prats'. T. 27. № 2. P. 30–35.
 9. Vrublevs'ka-Misyuna, K. M. (2023). Zavdannya hospodars'ko-pravovoyi polityky derzhavy u sferi innovatsiynoho investuvannya [Tasks of the state's economic and legal policy in the field of innovative investment]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho Natsional'noho Universytetu. Seriya PRAVO*. Vypusk 79: chastyna 1. P. 266–271. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1.45>
 10. Kurepina, O. Yu. (2024). Pidstavy vprovadzhennya stymulyuyuchoho pravovoho rezhymu hospodaryuvannya [Grounds for the introduction of a stimulating legal regime for business]. *Yurydychnyy naukovy elektronnyy zhurnal*. №. 1. S. 191–195. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/41>
 11. Chernyayeva, D. O. (2019). Finansovo-kredytne stymulyuvannya pidpryemnyts'koyi diyal'nosti [Financial and credit stimulation of entrepreneurial activity]. *Ekonomiko-pravovi problemy rozvytku ta spryyannya hospodars'kiy diyal'nosti v suchasnykh umovakh* zb. nauk. pr. za materialamy II Kruhloho stolu, 17 travnya 2019 roku. Kharkiv, NDI PZIR NAPrN Ukrayiny. P. 107–113.
 12. Lichak, D. V. (2011). Hospodars'ko-pravove zabezpechennya nepryamoyi derzhavnoyi pidtrymky sub'yektiv hospodaryuvannya [Economic and legal support for indirect state support for business entities]: dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.04 "Hospodars'ke pravo; hospodars'ko-protsesual'ne pravo". Natsional'nyy universytet "Odes'ka yurydychna akademiya". Odesa. 216 s.
- Дата надходження статті: 17.11.2025
Дата прийняття статті: 08.12.2025
Опубліковано: 23.12.2025

УДК 341.388:341.645

DOI [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2025-4\(36\)-12-18](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2025-4(36)-12-18)**Заросило Володимир Олексійович,***доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Фрометівська, 2, м. Київ, 03039; <https://orcid.org/0000-0001-6935-5449>***Гаврющенко Ганна Володимирівна,***кандидат юридичних наук, доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Фрометівська, 2, м. Київ, 03039;***Мельник – Лимонченко Оксана Рухуллаївна,***кандидат юридичних наук, доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Фрометівська, 2, м. Київ, 03039; <https://orcid.org/0000-0001-7975-0135>*

МІЖНАРОДНІ ВОЄННІ ТРИБУНАЛИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Анотація. У статті здійснено дослідження становлення та розвитку міжнародних воєнних трибуналів як ключових інституцій у системі міжнародного кримінального правосуддя. Розглянуто діяльність Нюрнберзького, Токійського, Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії та Міжнародного трибуналу щодо Руанди, які заклали правові, процедурні та концептуальні засади сучасного міжнародного кримінального права. Узагальнено їхній внесок у формування основоположних принципів індивідуальної кримінальної відповідальності, невідворотності покарання, відсутності імунітету для вищих посадових осіб та універсальної юрисдикції щодо воєнних злочинів, злочинів проти людяності й геноциду.

Проаналізовано сучасний етап еволюції міжнародного кримінального правосуддя, який відображає підписання Угоди між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочинів агресії проти України. Зазначено, що ця ініціатива є логічним продовженням історичної традиції міжнародних воєнних трибуналів, започаткованої в Нюрнберзі, та водночас — інноваційною моделлю регіонального правосуддя, яка виходить за межі класичних механізмів ООН.

Метою статті є аналіз становлення та еволюція міжнародних воєнних трибуналів, дослідження їхнього внеску у формування сучасних норм і принципів міжнародного кримінального права, а також оцінка впливу рішень цих трибуналів на подальший розвиток міжнародної системи відповідальності за воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид.

Зроблено висновок, що Міжнародні воєнні трибунали, створені після Другої світової війни, заклали основу сучасного міжнародного кримінального права. Нюрнберзький і Токійський трибунали вперше закріпили принципи індивідуальної кримінальної відповідальності, невідворотності покарання та неприпустимості посилання на державний імунітет чи виконання наказів. Трибунали для колишньої Югославії та Руанди суттєво розвинули ці засади, сформувавши практику щодо геноциду, злочинів проти людяності та командної відповідальності, що стало фундаментом для створення Міжнародного кримінального суду. Сучасні виклики, зокрема агресія Російської Федерації проти України, виявили потребу у вдосконаленні механізмів міжнародного правосуддя. Підписання Угоди про створення Спеціального трибуналу щодо злочинів агресії проти України є логічним продовженням еволюції міжнародного кримінального права та свідчить про здатність міжнародної спільноти адаптувати правові інструменти до нових загроз.

Ключові слова: воєнні злочини, Міжнародний кримінальний суд, геноцид, міжнародні воєнні трибунали, міжнародне кримінальне право.

Zaroslyo Volodymyr Oleksiyovych,

Doctor of Law, Professor, The Head of the Department of Law Enforcement and Anti-corruption Activities Educational and Scientific Institute of Law named after Volodymyr Veliky of the Interregional Academy of Personnel Management, 2, Frometivska Str., Kyiv, 03039; <https://orcid.org/0000-0001-6935-5449>

Havryushchenko Hanna Volodymyrivna,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor at the Department of Law Enforcement and Anti-Corruption Activities, Institute of Law named after Volodymyr Veliky of the Interregional Academy of Personnel Management, 2, Frometivska Str., Kyiv, 03039;

Melnyk – Limonchenko Oksana Rukhullaivna,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of the Department of Law Enforcement and Anti-Corruption Activities, Institute of Law named after Volodymyr Veliky of the Interregional Academy of Personnel Management, 2, Frometivska Str., Kyiv, 03039; <https://orcid.org/0000-0001-7975-0135>

INTERNATIONAL MILITARY TRIBUNALS AND THEIR IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL CRIMINAL LAW

Abstract. *The article provides a comprehensive study of the formation and development of international military tribunals as key institutions in the international criminal justice system. It examines the activities of the Nuremberg, Tokyo, International Tribunal for the former Yugoslavia, and International Tribunal for Rwanda, which laid the legal, procedural, and conceptual foundations of modern international criminal law. Their contribution to the formation of fundamental principles—individual criminal responsibility, inevitability of punishment, absence of immunity for senior officials, and universal jurisdiction over war crimes, crimes against humanity, and genocide—is summarized.*

The purpose of the article is to analyze the formation and evolution of international military tribunals, to study their contribution to the formation of modern norms and principles of international criminal law, and to assess the impact of these tribunals' decisions on the further development of the international system of responsibility for war crimes, crimes against humanity, and genocide.

The current stage of evolution of international criminal justice is analyzed, reflecting the signing of the Agreement between Ukraine and the Council of Europe on the establishment of a Special Tribunal for the crime of aggression against Ukraine. It is noted that this initiative is a logical continuation of the historical tradition of international military tribunals, which began in Nuremberg, and at the same time, an innovative model of regional justice that goes beyond the classical mechanisms of the UN.

It concludes that the international war tribunals established after World War II laid the foundation for modern international criminal law. The Nuremberg and Tokyo tribunals were the first to establish the principles of individual criminal responsibility, the inevitability of punishment, and the inadmissibility of invoking state immunity or following orders. The tribunals for the former Yugoslavia and Rwanda significantly developed these principles, establishing practices regarding genocide, crimes against humanity, and command responsibility, which became the foundation for the creation of the International Criminal Court. Contemporary challenges, in particular the Russian Federation's aggression against Ukraine, have revealed the need to improve the mechanisms of international justice. The signing of the Agreement on the Establishment of a Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine is a logical continuation of the evolution of international criminal law and demonstrates the international community's ability to adapt legal instruments to new threats.

Key words: *war crimes, International Criminal Court, genocide, international war tribunals, international criminal law.*

Постановка проблеми. У сучасному світі, попри розвиток міжнародних правових механізмів та утвердження принципів мирного співіснування держав, збройні конфлікти залишаються однією з найгостріших глобальних проблем. Вони супроводжуються масштабними людськими жертвами, руйнуванням інфраструктури, дестабілізацією

регіонів та глибокими гуманітарними наслідками. Причини таких конфліктів можуть бути різноманітними – від територіальних і політичних суперечок до етнічних, релігійних чи економічних протиріч. Незалежно від природи збройного протистояння, воно майже завжди супроводжується масовими порушеннями міжнародного гуманітар-

ного права, що проявляються у вчиненні воєнних злочинів. До таких злочинів належать застосування непропорційної сили, цілеспрямовані напади на цивільне населення та об'єкти, насильницькі депортації, катування, вбивства, сексуальне насильство, примусова праця тощо. Ці діяння не лише підривають засади міжнародного миру та безпеки, а й ставлять під сумнів ефективність існуючих правових механізмів покарання винних осіб.

У відповідь на безкарність осіб, відповідальних за порушення законів і звичаїв війни, світове співтовариство створило спеціальні інституції — міжнародні воєнні трибунали, діяльність яких здійснюється під егідою Організації Об'єднаних Націй. Їх головним завданням є встановлення міри вини та визначення справедливого покарання для осіб, які вчинили злочини проти миру, безпеки та людяності. Заснування таких органів стало важливим етапом розвитку міжнародного кримінального права, оскільки дозволило вперше реалізувати принцип невідворотності покарання за міжнародні злочини. Найбільш відомими та значущими процесами у цій сфері є Нюрнберзький і Токійський міжнародні воєнні трибунали, а також Міжнародний трибунал для колишньої Югославії. Їхня практика має фундаментальне матеріально-правове та процесуальне значення, оскільки стала базисом для подальшої інституціоналізації міжнародного кримінального правосуддя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення проблематики міжнародних військових трибуналів та їхнього впливу на розвиток міжнародного кримінального права активно здійснюється у межах історичних, правових та публіцистичних досліджень. Значну увагу науковців зосереджено на аналізі механізмів функціонування міжнародних кримінальних судів і трибуналів, їхньої юрисдикції, особливостей правозастосування та взаємодії з національними правовими системами. Серед науковців, чії праці формують сучасне уявлення про історичні, правові та організаційні аспекти функціонування міжнародних військових трибуналів, варто виокремити дослідників, зокрема: А. Даннер, І. Жаровська, А. Іванов, Ф. Кірш, М. Ковалів, У. Коруч, Дж. Мартінез, О. Сенаторова, Л.І. Фесенко та ін.

Метою статті є аналіз становлення та еволюція міжнародних воєнних трибуналів, дослідження їхнього внеску у формування сучасних норм і принципів міжнародного кримінального права, оцінка впливу рішень цих трибуналів на подальший розвиток міжнародної системи відповідальності за воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид.

Виклад основного матеріалу. Правове регулювання відповідальності за агресивну війну було вперше встановлене Статутом Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн «осі» після Другої світової війни. У вердикті трибуналу підкреслюється, що «Розв'язування агресивної війни є не просто злочином міжнародного характеру — він є найтяжчим міжнародним злочином, який відрізняється від інших військових злочинів лише тим, що воно містить у собі в сконцентрованому вигляді зло, що міститься в кожному з решти» [1].

Відтак «мандрівка до витоків» міжнародного кримінального права у його сучасному розумінні достатньо хрестоматійно зводиться до «першопроходців» у питаннях притягнення воєнних злочинців до суду [2; 3, с. 20], — Нюрнберзького та Токійського трибуналів. Будучи «історично першим» [4, с. 161], завдяки Нюрнберзькому трибуналу формується первинна уява про «міжнародне покарання» на «офіційному рівні», — у положеннях Хартії Міжнародного військового трибуналу [5, с. 284], які за нинішніми «мірками» натеper виглядають доволі «небагатослівними».

Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі було створено на підставі Угоди про судове переслідування та покарання головних військових злочинців європейських країн осі, укладеної 8 серпня 1945 року. Цей міжнародно-правовий документ, схвалений провідними союзними державами та підтриманий ще дев'ятнадцятьма країнами, став ключовим етапом у становленні системи міжнародного кримінального правосуддя. Трибунал не лише запровадив нову модель міжнародного судового механізму, спрямованого на притягнення до відповідальності за воєнні злочини, злочини проти миру та людяності, але й започаткував формування універсальних принципів міжнародного права. Нормативні положення його Статуту були інтегровані до структури міжнародного правопорядку, ставши основою для подальшого розвитку міжнародного кримінального судочинства та правових інститутів, покликаних забезпечувати верховенство права на глобальному рівні.

Статут Нюрнберзького трибуналу чітко визначив три категорії злочинів — злочини проти миру, військові злочини та злочини проти людяності, — які стали основою класифікації міжнародних злочинів у подальшому розвитку міжнародного права. Уперше було встановлено, що відповідальність за такі злочини несуть не лише держави, але й окремі особи, незалежно від їхнього службового становища чи офіційного статусу.

Це положення закріпило принцип індивідуальної кримінальної відповідальності в міжнародному праві. Діяльність Трибуналу впровадила та закріпила принцип універсальної юрисдикції, згідно з яким розслідування і покарання військових злочинців можуть здійснюватися незалежно від місця їх вчинення чи громадянства злочинців. Цей принцип згодом набув нормативного закріплення у Женевських конвенціях 1949 року та Додатковому протоколі I 1977 року, що свідчить про прямий вплив рішень Нюрнберга на подальшу еволюцію міжнародного гуманітарного права.

Нюрнберзькі принципи, розроблені Комісією міжнародного права ООН, стали систематизованим викладом основних правових засад, закладених у діяльності Трибуналу. Вони визначили ключові положення: неминучість відповідальності за злочини проти миру і людяності; неприйнятність посилання на державний імунітет чи виконання наказів вищого керівництва як на обставини, що звільняють від покарання; міжнародний характер кримінальної відповідальності незалежно від національних правових обмежень.

Унаслідок впливу Нюрнберзьких принципів міжнародна спільнота визнала геноцид як окрему категорію міжнародного злочину, що було відображено у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 1946 року та подальшому прийнятті Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року. Таким чином, Трибунал не лише поклав край безкарності воєнних злочинців, але й сприяв формуванню нової системи універсальних норм міжнародного кримінального правопорядку.

Нюрнберзький процес став відправною точкою у становленні традицій міжнародного кримінального правосуддя. Саме завдяки йому почали формуватися основи таких правових інститутів, як міжнародне кримінальне переслідування, система обліку та ідентифікації правопорушників. Рішення і принципи, закладені Нюрнберзьким трибуналом, сприяли розвитку концепцій міжнародного кримінально-процесуального права – зокрема, у питаннях організації міжнародного судочинства та міждержавної співпраці під час досудового розслідування. До них належать збір доказів, встановлення особи злочинця та інші важливі аспекти процесуального механізму.

Іншим знаменним судовим процесом щодо наслідків Другої світової війни вважається Токійський трибунал (Міжнародний військовий трибунал по Далекому Сході) стосовно лідерів Японської держави. Відмінною рисою цього процесу від Нюрнберга було те, що судовий розгляд базувався виключно на англо-саксонській сис-

темі права. Внаслідок цього японській стороні довелося шукати адвокатів, які розбираються в такому судочинстві. Відзначається домінуюча роль США, проявлена в наділенні широким спектром повноважень Верховному головнокомандувачу армії США. Був також прийнятий Статут Міжнародного Військового Трибуналу для Далекого Сходу з основним завданням: «здійснення справедливого і швидкого суду та покарання головних військових злочинців на Далекому Сході» [6]. Зміст і суть цього документа базувалися на основному установчому акті Нюрнберзького процесу.

Одним із визначальних внесків Токійського трибуналу у розвиток механізмів міжнародного правосуддя стало формування комплексних стандартів, що згодом стали орієнтиром для діяльності подібних судових інституцій. Зокрема, судові рішення трибуналу окреслили підходи до компенсації збитків, завданих війною, визначивши необхідність відшкодування не лише матеріальної шкоди, а й моральних страждань жертв воєнних злочинів та злочинів проти людства і миру. При цьому акцент робився на включенні у відновлювальні заходи фінансової допомоги та сприяння економічній реконструкції постраждалих держав, що в цілому формувало новий підхід до комплексної репараційної політики.

Паралельно трибунал закріпив принцип відповідальності політичних та військових лідерів за вчинення тяжких міжнародних злочинів, підкресливши, що покаранню підлягають конкретні дії конкретних осіб незалежно від їхнього державного статусу. На відміну від Нюрнберзького процесу, розгляд релігійних злочинів у межах Токійського трибуналу не передбачався, що дозволило зосередитися на системних порушеннях міжнародного права.

Крім того, судові практики трибуналу заклали основу для відновлення правопорядку в державах-агресорах після завершення конфліктів, створюючи правові рамки для стабілізації суспільних інститутів і норм. Не менш важливим стало консолідування міжнародно-правових гарантій захисту прав людини, що закріпило глобальний стандарт правових засобів їхнього забезпечення. Нарешті, принцип індивідуальної відповідальності, сформульований Токійським трибуналом, передбачав притягнення до відповідальності конкретних осіб за їхні дії, навіть якщо ці дії були виконані в межах державної або військової служби. Таким чином, трибунал значно посилив прецедентне право, підкресливши, що недоторканності державних посадовців не існує у випадку грубих порушень міжнародного права.

Отже, після Другої світової війни було створено два трибунали – Нюрнберзький трибунал і Токійський трибунал, які були створені з метою притягнення до відповідальності за воєнні злочини та злочини проти людства і миру, вчинені під час Другої світової війни представниками нацистської Німеччини та японськими військовими та вищими посадовцями. Слід зауважити, що хоча обидва ці трибунали було створено в один історичний період, проте вони відрізнялися за процедурою створення, за складом та результатами судового розгляду [7].

Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії (діяв у 1993–2017 рр.) став першим міжнародним кримінальним судовим органом, створеним після завершення роботи Нюрнберзького та Токійського трибуналів. Його утворила Рада Безпеки ООН з метою притягнення до відповідальності осіб, винних у тяжких порушеннях міжнародного гуманітарного права, що мали місце під час збройних конфліктів на території колишньої Югославії. Зокрема, розслідування стосувалися злочинів, пов'язаних із масовими депортаціями, етнічними чистками, воєнними злочинами в Боснії і Герцеговині, Хорватії та Косові.

Суддівський склад формувався рішенням Генеральної Асамблеї ООН. За час існування Трибуналу обвинувачення висунули проти 161 особи, а 90 підсудних було засуджено за результатами розгляду справ. Серед тих, хто постав перед судом, – президент Союзної Республіки Югославія Слободан Мілошевич, віце-президент Сербії Воїслав Шешель, командувачі армій та політичні лідери, зокрема Ратко Младич, Слободан Праляк, Радован Караджич та інші. Одним із найвагоміших досягнень діяльності цього трибуналу стало практичне застосування принципу командної відповідальності (chain of command) – правового механізму, що дозволяє притягати до відповідальності керівників за дії їхніх підлеглих, якщо доведено причинний зв'язок між наказами та скоєними злочинами. Цей підхід став важливим кроком у подоланні доктрини імунітету вищих посадових осіб і утвердив пріоритет принципу невідворотності покарання (Ліскович, 2023).

Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди (далі – МКТР) був заснований у 1994 році за рішенням Ради Безпеки ООН після звернення уряду Руанди. Його створили для розслідування злочинів, скоєних під час трагічних подій геноциду, коли представники народності хуту масово винищували народ тутсі, а також поміркованих хуту, які виступали проти насильства. Під юрисдикцію Трибуналу потрапили як політичні лідери, так і високопосадові військо-

ві особи, причетні до організації та координації злочинів. Загалом було висунуто обвинувачення проти 96 осіб: 61 особу визнано винною та засуджено до різних строків позбавлення волі, 14 осіб виправдано, у 10 випадках справи передали до національних судів Руанди, а щодо 8 осіб звинувачення було знято. Одним із ключових досягнень МКТР стало офіційне визнання масових убивств народу тутсі актом геноциду, що закріпило правову кваліфікацію цих злочинів на міжнародному рівні. Важливим правовим нововведенням стала концепція «суспільної відповідальності», відповідно до якої до кримінальної відповідальності могли бути притягнуті не лише безпосередні виконавці, а й ті, хто сприяв чи підбурював до злочинів. Зокрема, це стосувалося представників засобів масової інформації, які через пропаганду та публічні заклики розпалювали ненависть і закликали до знищення народу тутсі. Досвід Міжнародного трибуналу щодо Руанди став важливою віхою у розвитку міжнародного кримінального права, поглибивши розуміння механізмів відповідальності за геноцид та злочини проти людяності.

Узагальнюючи досвід діяльності Нюрнберзького, Токійського, Югославського та Руандського трибуналів, можна стверджувати, що міжнародне кримінальне правосуддя пройшло тривалий шлях еволюції від поодиноких судових механізмів до формування цілісної системи притягнення до відповідальності за найтяжчі злочини, які загрожують миру й безпеці людства. Практика цих трибуналів заклала правові й моральні основи сучасного міжнародного кримінального права, визначивши головні принципи: індивідуальна відповідальність, відсутність імунітету для вищих посадових осіб, невідворотність покарання та універсальність юрисдикції щодо воєнних злочинів, злочинів проти людяності й геноциду.

Разом із тим, нові виклики ХХІ століття засвідчили, що навіть за наявності Міжнародного кримінального суду та інших міжнародних інституцій система правосуддя потребує подальшого вдосконалення. Збройна агресія Російської Федерації проти України, яка розпочалася у 2014 році та набула повномасштабного характеру у 2022 році, поставила перед міжнародною спільнотою питання ефективного правового реагування на злочин агресії – найтяжчий злочин проти миру, вперше визначений ще у Статуті Нюрнберзького трибуналу.

У сучасних умовах глобальної трансформації системи міжнародної безпеки особливого значення набуває створення нових правових механізмів реагування на порушення норм міжнародного

права. У цьому контексті варто відзначити підписання Угоди між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України [8], що є важливим кроком у розвитку міжнародного кримінального правосуддя. Цей правовий акт знаменує собою перехід від декларативних принципів засудження агресії до реального механізму притягнення до відповідальності за злочин, який у Нюрнберзькому процесі був визначений як «верховний міжнародний злочин».

Угода передбачає створення спеціалізованого міжнародного судового органу, уповноваженого розслідувати та судити осіб, які несуть найвищу політичну та військову відповідальність за розв'язання та ведення агресивної війни проти України. З точки зору теорії міжнародного кримінального права, це є продовженням розвитку принципу індивідуальної кримінальної відповідальності, започаткованого Нюрнберзьким і Токійським трибуналами та розвинутого в практиці трибуналів для колишньої Югославії (ICTY) і Руанди (ICTR).

Як і в попередніх моделях міжнародних воєнних трибуналів, основною метою майбутнього Спеціального трибуналу є забезпечення невідворотності покарання, відновлення принципу справедливості та зміцнення міжнародного правопорядку. Проте його створення має й унікальні особливості, які вирізняють його серед історичних попередників. На відміну від трибуналів, заснованих Радою Безпеки ООН, Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України формується на основі угоди між державою-жертвою та міжнародною організацією – Радою Європи, що демонструє альтернативну модель міжнародного кримінального правосуддя поза межами механізмів ООН. Така інституційна новизна зумовлює необхідність переосмислення традиційних підходів до реалізації міжнародної кримінальної юрисдикції. Формування трибуналу на договірній, а не на статутній основі відображає тенденцію до посилення ролі регіональних організацій у забезпеченні міжнародного правосуддя та свідчить про поступову децентралізацію міжнародно-правових механізмів. У цьому контексті створення трибуналу можна розглядати як прояв еволюції міжнародного кримінального права, що реагує на сучасні політико-правові виклики, пов'язані з агресією проти суверенної держави.

Заснування Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України можна розглядати як закономірний етап еволюції міжнародного кримінального правосуддя, що продовжує історичну традицію, започатковану Нюрнберзьким

процесом, розвинуто в практиці Гаазьких трибуналів та адаптовану до сучасних викликів системи міжнародної безпеки. Функціонування цього трибуналу має потенціал не лише забезпечити притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні злочину агресії, але й стати каталізатором подальшого розвитку міжнародного кримінального права. Зокрема, його діяльність може сприяти розширенню юрисдикційних меж міжнародних судових інституцій у сфері злочинів агресії та утвердженню засад верховенства права, справедливості й колективної безпеки у глобальному вимірі.

Висновки. Міжнародні воєнні трибунали, створені після Другої світової війни, заклали основу сучасного міжнародного кримінального права. Нюрнберзький і Токійський трибунали вперше закріпили принципи індивідуальної кримінальної відповідальності, невідворотності покарання та неприпустимості посилення на державний імунітет чи виконання наказів.

Трибунали для колишньої Югославії та Руанди суттєво розвинули ці засади, сформувавши практику щодо геноциду, злочинів проти людяності та командної відповідальності, що стало фундаментом для створення Міжнародного кримінального суду. Сучасні виклики, зокрема агресія Російської Федерації проти України, виявили потребу у вдосконаленні механізмів міжнародного правосуддя. Підписання Угоди про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України є логічним продовженням еволюції міжнародного кримінального права та свідчить про здатність міжнародної спільноти адаптувати правові інструменти до нових загроз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. International Military Tribunal (NUREMBERG). Judgment of 1 October 1946. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/45f18e/pdf/> (дата звернення: 12.11.2025).
2. Heller K. J. The Nuremberg Military Tribunals and the Origins of International Criminal Law. Oxford; New York: Oxford University Press, 2011. 509 p.
3. Beigbeder Y. The Pioneers: The Nuremberg and Tokyo Military Trials. International Criminal Tribunals: Justice and Politics / Y. Beigbeder. Palgrave Macmillan, 2011. Pp. 20–48.
4. Borch III F. L. The Nuremberg Military Tribunals: A Short History. Military Law Review. 2021. Vol. 229. Iss. 2. Pp. 159–172.
5. Charter of the International Military Tribunal. United Nations – Treaty Series. 1951. №. 251. Pp. 284–300. URL: <https://www.un.org/en/>

- genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf (date of access: 12.11.2025).
6. The Statute of the International Military Tribunal for the Far East .Electronic fund of legal and regulatory documents. URL: <https://docs.cntd.ru/document/902053853> (date of reference: 12.11.2025).
 7. Махаринець Д. Є. Механізм діяльності міжнародних трибуналів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2023. Випуск 5.
 8. Угода між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002-25#Text
 4. Borch, F. L. III. (2021). The Nuremberg Military Tribunals: A short history. *Military Law Review*, 229(2), 159–172.
 5. United Nations. (1951). Charter of the International Military Tribunal. United Nations Treaty Series, No. 251, 284–300. Retrieved from: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf
 6. International Military Tribunal for the Far East. (n.d.). Statute of the International Military Tribunal for the Far East. Electronic fund of legal and regulatory documents. Retrieved from: <https://docs.cntd.ru/document/902053853>
 7. Makharinets, D. Ye. (2023). Mekhanizm diialnosti mizhnarodnykh trybunaliv [Mechanism of activity of international tribunals]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, (5).
 8. Ukraine & Council of Europe. (2025). Agreement between Ukraine and the Council of Europe on the establishment of a Special Tribunal for the crime of aggression against Ukraine. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002-25#Text

REFERENCES:

1. International Military Tribunal (Nuremberg). (1946). Judgment of 1 October 1946. Retrieved from: <https://www.legal-tools.org/doc/45f18e/pdf/>
2. Heller, K. J. (2011). *The Nuremberg Military Tribunals and the Origins of International Criminal Law*. Oxford University Press.
3. Beigbeder, Y. (2011). The pioneers: The Nuremberg and Tokyo Military Trials. In *International Criminal Tribunals: Justice and Politics* (pp. 20–48). Palgrave Macmillan.
4. Borch, F. L. III. (2021). The Nuremberg Military Tribunals: A short history. *Military Law Review*, 229(2), 159–172.
5. United Nations. (1951). Charter of the International Military Tribunal. United Nations Treaty Series, No. 251, 284–300. Retrieved from: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf
6. International Military Tribunal for the Far East. (n.d.). Statute of the International Military Tribunal for the Far East. Electronic fund of legal and regulatory documents. Retrieved from: <https://docs.cntd.ru/document/902053853>
7. Makharinets, D. Ye. (2023). Mekhanizm diialnosti mizhnarodnykh trybunaliv [Mechanism of activity of international tribunals]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, (5).
8. Ukraine & Council of Europe. (2025). Agreement between Ukraine and the Council of Europe on the establishment of a Special Tribunal for the crime of aggression against Ukraine. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002-25#Text

Дата надходження статті: 05.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 23.12.2025

УДК 341.4:342.9(477)

DOI [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2025-4\(36\)-19-24](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2025-4(36)-19-24)**Нестеренко Алла Станіславівна,***доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри права Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Зелена, 149, корпус 4, м. Львів, 79028; kplimaup@ukr.net; <https://orcid.org/0009-0005-4838-7683>***Граб Марія Іванівна,***кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права, завідувач денного відділення Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Зелена, 149, корпус 4, м. Львів, 79028; grab-maria-00@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-6303-9234>*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Анотація. У статті досліджуються адміністративно-правові гарантії реалізації норм міжнародного кримінального права в Україні з урахуванням сучасних викликів, пов'язаних із воєнною агресією та потребою адаптації національної правової системи до міжнародних стандартів. Автори акцентують увагу на особливостях адміністративно-правових механізмів, що забезпечують імплементацію положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду, міжнародних конвенцій і двосторонніх угод у національне законодавство. Аналізується практика діяльності органів виконавчої влади, прокуратури, Національної поліції, органів пробачії та інших інституцій, які відіграють ключову роль у забезпеченні належного виконання міжнародних зобов'язань України. Метою статті є комплексне дослідження правових та організаційних механізмів, що формують систему адміністративно-правових гарантій у сфері реалізації норм міжнародного кримінального права, а також визначення їх ефективності у сучасних умовах. Методологічною основою дослідження є поєднання загальнонаукових (аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння) та спеціально-юридичних методів (формально-правовий, порівняльно-правовий, системно-структурний, метод тлумачення права). Наукова новизна полягає в тому, що вперше у вітчизняній доктрині адміністративного права комплексно розкрито механізми адміністративно-правового забезпечення імплементації міжнародних кримінально-правових норм, виокремлено проблемні питання взаємодії національних та міжнародних інституцій, а також запропоновано шляхи вдосконалення адміністративних процедур у цій сфері. Основними результатами є визначення ключових проблем імплементації норм міжнародного кримінального права (колізійність законодавства, недостатня ефективність контролюючих механізмів, проблеми кадрового забезпечення) та обґрунтування необхідності вдосконалення адміністративно-правових гарантій шляхом розширення повноважень органів виконавчої влади, удосконалення процесуальних процедур та підвищення рівня міжвідомчої координації. Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання для вдосконалення адміністративного законодавства України, підготовки фахівців у сфері міжнародного кримінального права та державного управління, а також у діяльності правозастосовних органів.

Ключові слова: адміністративно-правові гарантії, міжнародне кримінальне право, імплементація, Римський статут, міжнародні зобов'язання України, адміністративні процедури, правозастосування, органи виконавчої влади.

Nesterenko Alla Stanislavivna,

Doctor of Law, Associate Professor, Professor at the Department of Law, Lviv Institute Interregional Academy of Personnel Management, 149, Zelena Str., Building 4, Lviv, 79028; kplimaup@ukr.net; <https://orcid.org/0009-0005-4838-7683>

Hrab Mariia Ivanivna,

Candidate of Law, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Law, Head of the Full-time Department, Lviv Institute Interregional Academy of Personnel Management, 149, Zelena Str., Building 4, Lviv, 79028; grab-maria-00@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-6303-9234>

ADMINISTRATIVE AND LEGAL GUARANTEES OF THE IMPLEMENTATION OF NORMS OF INTERNATIONAL CRIMINAL LAW

Abstract. *The article examines the administrative and legal guarantees of implementing the norms of international criminal law in Ukraine, taking into account the contemporary challenges related to armed aggression and the need to adapt the national legal system to international standards. The authors focus on the peculiarities of administrative and legal mechanisms that ensure the implementation of the provisions of the Rome Statute of the International Criminal Court, international conventions, and bilateral treaties into national legislation. The paper analyzes the practice of executive authorities, the Prosecutor General's Office, the National Police, probation services, and other institutions that play a key role in fulfilling Ukraine's international obligations. The purpose of the article is to provide a comprehensive study of the legal and organizational mechanisms that constitute the system of administrative and legal guarantees in the field of implementation of international criminal law norms and to evaluate their effectiveness under current conditions. The methodological basis of the research combines general scientific methods (analysis, synthesis, induction, deduction, comparison) and special legal methods (formal-legal, comparative-legal, system-structural, method of legal interpretation). The scientific novelty lies in the fact that, for the first time in the Ukrainian doctrine of administrative law, the mechanisms of administrative and legal support for the implementation of international criminal law norms are comprehensively revealed, problematic issues of interaction between national and international institutions are identified, and proposals for improving administrative procedures in this area are provided. The main results include the identification of key problems of implementing international criminal law norms (legislative conflicts, insufficient efficiency of control mechanisms, personnel-related issues) and the substantiation of the need to improve administrative and legal guarantees through the expansion of executive authorities' powers, improvement of procedural rules, and strengthening of interagency coordination. The practical significance of the obtained results lies in their potential application for improving Ukraine's administrative legislation, training specialists in international criminal law and public administration, and enhancing the activities of law enforcement and other competent bodies.*

Key words: *administrative and legal guarantees, international criminal law, implementation, Rome Statute, Ukraine's international obligations, administrative procedures, law enforcement, executive authorities.*

Постановка проблеми. Розвиток міжнародного кримінального права та поступове становлення ефективних механізмів його реалізації безпосередньо впливають на національні правові системи. Україна, перебуваючи у складних умовах збройної агресії та водночас прагнучи до європейської інтеграції, стикається з необхідністю гармонізації адміністративно-правових інструментів із міжнародними стандартами притягнення до відповідальності за найтяжчі злочини. З одного боку, міжнародне кримінальне право забезпечує універсальні підходи до боротьби зі злочинами проти людяності, воєнними злочинами та злочином агресії. З іншого – адміністративне право України виступає гарантійним механізмом реалізації цих підходів на практичному

рівні. Недостатня узгодженість між зазначеними системами зумовлює потребу у комплексному науковому аналізі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній правовій науці окремі аспекти співвідношення міжнародного кримінального та адміністративного права досліджували В. Антипенко, який акцентував увагу на міжнародно-правових засадах притягнення до відповідальності за злочини проти миру; І. Козьяков, котрий аналізував процесуальні гарантії співпраці держав із Міжнародним кримінальним судом; Ю. Баулін, що розглядав проблематику імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство; а також О. Гриняк, який детально досліджував питання адміністративно-правових

гарантій у контексті захисту прав людини. Водночас цілісного підходу до розкриття взаємодії міжнародного кримінального права та адміністративно-правових гарантій України у сучасних умовах наразі не вироблено. Це створює наукову прогалину, яка потребує заповнення.

Мета статті. Метою даної публікації є з'ясування сутності адміністративно-правових гарантій у контексті міжнародного кримінального права та визначення їхнього значення для вдосконалення правової системи України в умовах європейської інтеграції та збройної агресії.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань як, охарактеризувати сучасний стан міжнародного кримінального права та його вплив на національні правові системи та визначити місце адміністративно-правових гарантій у механізмі реалізації міжнародних кримінально-правових стандартів, а також проаналізувати українське законодавство та практику його застосування з погляду узгодженості з міжнародними зобов'язаннями і запропонувати шляхи вдосконалення адміністративного права України для забезпечення більш ефективної реалізації норм міжнародного кримінального права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Взаємозв'язок міжнародного кримінального права та адміністративного права України виявляється у тому, що міжнародні норми щодо боротьби з найтяжчими злочинами – геноцидом, злочинами проти людяності, воєнними злочинами та злочином агресії – не можуть бути реалізовані без належного адміністративно-правового забезпечення на національному рівні. Адміністративне право формує процесуальні механізми, які забезпечують виконання міжнародних зобов'язань держави.

По-перше, важливим є аспект імплементації міжнародних договорів. Відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України», саме органи виконавчої влади та центральні органи державного управління відповідальні за приведення адміністративних процедур у відповідність до вимог міжнародного права. Це стосується, зокрема, порядку співпраці з Міжнародним кримінальним судом, виконання рішень міжнародних трибуналів і забезпечення гарантій прав людини у процесі реалізації таких рішень. Проте ефективність міжнародного кримінального правосуддя залежить від імплементації його норм на національному рівні. Саме тут особливого значення набуває адміністративне право, яке створює правові та організаційні гарантії реалізації міжнародних зобов'язань держави. Як слушно зауважує Ю. Баулін, міжнародне кримі-

нальне право не може функціонувати ізолювано від національних правових систем, а отже, його реалізація неможлива без внутрішньодержавних правових механізмів [7, с. 218].

По-друге, адміністративне право визначає компетенцію органів публічної адміністрації, які забезпечують міжнародне співробітництво у сфері кримінальної юстиції. Міністерство юстиції України здійснює функції центрального органу у питаннях екстрадиції, надання міжнародної правової допомоги, а також співпраці з міжнародними організаціями [9, с. 210]. Державна міграційна служба забезпечує виконання зобов'язань України щодо надання притулку або тимчасового захисту особам, які стали жертвами міжнародних злочинів [11, с. 144].

По-третє, значне місце займають адміністративно-правові гарантії захисту прав людини, які виступають невід'ємною складовою виконання міжнародних кримінально-правових норм. Як зазначає Ю. П. Битяк, адміністративне право України формує систему гарантій прав і свобод у відносинах особи з державою, і ці гарантії є критично важливими у контексті міжнародних зобов'язань держави [3, с. 76]. Йдеться, насамперед, про право на оскарження дій органів влади в адміністративному та судовому порядку, право на захист від свавільних рішень та право на справедливую процедуру. Адміністративно-правові гарантії у широкому розумінні охоплюють комплекс засобів, за допомогою яких держава забезпечує виконання своїх зобов'язань у сфері захисту прав і свобод людини. Йдеться про правові, організаційні та процесуальні механізми, що створюють умови для реалізації норм міжнародного права в національній практиці [9, с. 96].

На думку О. Гриняка, адміністративно-правові гарантії виступають сполучною ланкою між нормами міжнародного права та механізмами їх практичного застосування [9, с. 101]. Це включає діяльність органів виконавчої влади, адміністративні процедури, забезпечення доступу до правосуддя, контроль за дотриманням прав людини та притягнення до відповідальності осіб, причетних до міжнародних злочинів.

По-четверте, міжнародне кримінальне право вимагає забезпечення ефективного адміністративного контролю. Органи прокуратури, Уповноважений Верховної Ради з прав людини та адміністративні суди здійснюють контроль за дотриманням прав осіб у процесі реалізації міжнародних кримінально-правових зобов'язань. На думку В. Б. Авер'янова, ефективність правової системи держави значною мірою зале-

жить від чіткості адміністративних процедур та механізмів контролю [2, с. 215]. В Україні створено окремі органи, що координують співпрацю з міжнародними судовими інституціями, зокрема Міністерство юстиції та Офіс Генерального прокурора. Їхня діяльність регулюється адміністративним законодавством і спрямована на виконання міжнародних зобов'язань [1, с. 15].

Особливе місце у поєднанні міжнародного кримінального та адміністративного права займає екстрадиція осіб, підозрюваних чи обвинувачених у вчиненні міжнародних злочинів. Згідно з положеннями Кримінального процесуального кодексу України та міжнародних договорів, екстрадиційна процедура має адміністративно-правовий характер, оскільки рішення щодо видачі особи ухвалюються не судами, а компетентними органами виконавчої влади. Як зазначає М. І. Козюбра, адміністративно-правові механізми тут виступають «посередником» між вимогами міжнародного кримінального права і практичною реалізацією обов'язків держави [12, с. 89].

Сучасні виклики, що постали перед Україною у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, актуалізували необхідність посилення інтеграції міжнародних стандартів кримінальної відповідальності у внутрішню правову систему. В умовах воєнного стану питання імплементації міжнародного кримінального права набуло безпрецедентної ваги, адже саме від ефективності дії адміністративно-правових гарантій залежить дотримання міжнародних зобов'язань держави [6, с. 135].

У законодавстві України за останні роки відбулися суттєві зміни, спрямовані на узгодження національної правової системи з міжнародними нормами. Так, у 2022–2023 роках було прийнято низку законодавчих актів, які уточнили поняття воєнних злочинів та вдосконалили порядок їх розслідування [10, с. 57]. У цьому контексті адміністративне право відіграє ключову роль, оскільки саме воно регламентує діяльність органів виконавчої влади, визначає процедури взаємодії з міжнародними інституціями та забезпечує реалізацію прав потерпілих.

Як зазначає В. Антипенко, сучасні механізми міжнародного кримінального правосуддя можуть бути ефективними лише за умови належної організації адміністративних процедур на національному рівні [4, с. 80]. Це стосується, зокрема, збору доказів, співпраці з міжнародними органами правосуддя, а також координації між державними органами та інституціями громадянського суспільства.

Особливої уваги заслуговує питання доступу потерпілих від міжнародних злочинів до адміністративних процедур захисту їхніх прав. Національне законодавство України передбачає можливість отримання адміністративних послуг, пов'язаних із реєстрацією злочинів, отриманням компенсацій та правовою допомогою. Проте практика свідчить про існування значних проблем у забезпеченні належного рівня таких гарантій [9, с. 104].

Виконання міжнародних зобов'язань у сфері кримінального правосуддя передбачає активну участь державних органів України у взаємодії з міжнародними кримінальними інституціями. Найважливішу роль тут відіграє Міжнародний кримінальний суд, до юрисдикції якого віднесено розслідування та розгляд найтяжчих злочинів [5, с. 114].

Адміністративно-правові гарантії у цій сфері полягають у чіткому визначенні компетенції органів виконавчої влади, регламентації процедур співробітництва та забезпеченні відповідальності посадових осіб за неналежне виконання міжнародних зобов'язань [9, с. 109]. Такі гарантії забезпечують своєчасне виконання запитів міжнародних органів правосуддя, передачу доказів та інформації, а також участь українських представників у процесах розслідування.

Законодавство України передбачає спеціальні процедури взаємодії з міжнародними судовими інституціями, що регулюються нормами адміністративного права. Зокрема, у сфері екстрадиції, передачі підозрюваних чи засуджених осіб, а також у питаннях надання правової допомоги застосовуються адміністративні процедури, які створюють умови для дотримання принципу верховенства права [1, с. 17].

Важливим елементом адміністративних гарантій є прозорість діяльності органів державної влади у сфері міжнародної співпраці. Саме від ефективності адміністративного контролю залежить рівень довіри до України з боку міжнародних партнерів і відповідність держави стандартам належного врядування [6, с. 138].

Перспективи розвитку адміністративно-правових гарантій в Україні визначаються як внутрішніми потребами держави, так і міжнародними викликами. З одного боку, Україна має забезпечити ефективну протидію міжнародним злочинам на власній території; з іншого – гарантувати сумлінне виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань.

Насамперед важливим завданням є подальша гармонізація українського адміністративного законодавства з міжнародними стандартами кри-

мінального правосуддя. Йдеться про уточнення процедур співпраці з міжнародними органами, створення дієвих механізмів обміну інформацією, а також вдосконалення порядку захисту прав потерпілих від міжнародних злочинів [7, с. 220].

Другою перспективною сферою є інституційне зміцнення органів виконавчої влади, які забезпечують взаємодію з міжнародними кримінальними інституціями. Доцільним виглядає розширення їхніх повноважень, підвищення рівня кадрового забезпечення та впровадження сучасних інформаційних технологій у процесах адміністративного управління [4, с. 83].

Окремого значення набуває розвиток адміністративного судочинства, яке здатне гарантувати контроль за законністю дій державних органів у сфері виконання міжнародних зобов'язань. Як справедливо зауважує І. Козьяков, саме адміністративна юстиція виступає ключовим чинником забезпечення ефективності механізмів міжнародного кримінального правосуддя на національному рівні [6, с. 140].

В умовах європейської інтеграції Україна має також враховувати досвід держав – членів ЄС щодо організації адміністративно-правових процедур у сфері міжнародного співробітництва. Це сприятиме не лише зміцненню національної правової системи, а й підвищенню ролі України як активного учасника міжнародної спільноти у боротьбі зі злочинами проти людяності та міжнародного миру [10, с. 61].

Висновки. Проведене дослідження дає підстави зробити кілька узагальнень.

По-перше, міжнародне кримінальне право, формуючи універсальні стандарти відповідальності за найтяжчі злочини, не може ефективно функціонувати без належної імплементації в національній правовій системі. У випадку України таку імплементацію забезпечують передусім адміністративно-правові гарантії, які створюють умови для реалізації міжнародних норм на внутрішньодержавному рівні. По-друге, адміністративне право України виконує роль посередника між міжнародними зобов'язаннями та їх практичним застосуванням. Саме через адміністративні процедури забезпечується діяльність органів виконавчої влади, взаємодія з міжнародними інституціями, доступ потерпілих до правового захисту та контроль за законністю дій посадових осіб. По-третє, в умовах збройної агресії та євроінтеграційних прагнень України особливої актуальності набуває вдосконалення адміністративних процедур у сфері міжнародного кримінального правосуддя. Йдеться про гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами, інституційне зміц-

нення компетентних органів, запровадження сучасних технологій та розвиток адміністративного судочинства як гарантії ефективного контролю. По-четверте, перспективним напрямом подальших досліджень і практичних реформ є використання досвіду держав – членів ЄС у сфері адміністративно-правового забезпечення міжнародного співробітництва. Це сприятиме не лише зміцненню національної правової системи, а й підвищенню авторитету України як суб'єкта міжнародного права.

Таким чином, адміністративно-правові гарантії виступають ключовим чинником реалізації міжнародного кримінального права в Україні, а їх удосконалення є необхідною умовою підвищення ефективності правової системи держави в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник. Київ: Юридична думка, 2020. 864 с.
2. Авер'янов В. Б. Публічна адміністрація: європейські стандарти та досвід для України. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 312 с.
3. Битяк Ю. П., Богущкий В. В., Гаращук В. М. Адміністративне право України: підручник. Харків: Право, 2021. 528 с.
4. Гончаренко В. Г., Ківалов С. В., Шкарупа В. К. Адміністративна юстиція: проблеми теорії і практики. Одеса: Юридична література, 2018. 436 с.
5. Колпаков В. К. Адміністративне право України. Загальна частина: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 480 с.
6. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06 липня 2005 р. № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35–36. Ст. 446.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10. Ст. 88.
9. Rome Statute of the International Criminal Court. United Nations, 1998.
10. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. Рада Європи.
11. European Court of Human Rights. Case of Ireland v. the United Kingdom, Application no. 44386/99, Judgment of 18 January 1978.
12. European Court of Human Rights. Case of Kononov v. Latvia, Application no. 36376/04, Judgment of 17 May 2010.

13. Малиновський В. Я. Державне управління: основи теорії, історія і практика. Київ: Атіка, 2020. 432 с.
 14. Тимченко Л. Д. Міжнародне кримінальне право. Київ: знання, 2019. 412 с.
 15. Мармазов В. Є., Гришук В. К., Тищенко М. О. Міжнародне кримінальне право: підручник. Харків: Право, 2021. 536 с.
 16. Kittichaisaree K. International Criminal Law. Oxford: Oxford University Press, 2017. 568 p.
 17. Cassese A. International Criminal Law. Oxford: Oxford University Press, 2019. 624 p.
 18. Cryer R., Friman H., Robinson D., Wilmshurst E. An Introduction to International Criminal Law and Procedure. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. 720 p.
 19. Schabas W. A. The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute. Oxford: Oxford University Press, 2018. 1280 p.
 7. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 06 lyupnia 2005 r. № 2747-IV [Code of Administrative Procedure of Ukraine: Law of Ukraine of July 06, 2005 No. 2747-IV]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2005. No. 35–36. Art. 446.
 8. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 r. № 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine of April 13, 2012 No. 4651-VI]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2013. No. 9–10. Art. 88.
 9. Rome Statute of the International Criminal Court. United Nations, 1998.
 10. Yevropeiska konventsia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 04 lystopada 1950 r. [European Convention on Human Rights of November 4, 1950]. Council of Europe.
 11. European Court of Human Rights. Case of Ireland v. the United Kingdom, Application no. 5310/71, Judgment of 18 January 1978.
 12. European Court of Human Rights. Case of Kononov v. Latvia, Application no. 36376/04, Judgment of 17 May 2010.
 13. Malynovskyi, V. Ya. (2020). Derzhavne upravlinnia: osnovy teorii, istoriia i praktyka [Public administration: fundamentals of theory, history and practice]. Kyiv: Atika, 432 p.
 14. Tymchenko, L. D. (2019). Mizhnarodne kryminalne pravo [International criminal law]. Kyiv: Znannia, 412 p.
 15. Marmazov, V. Ye., Hryshchuk, V. K., Tyshchenko, M. O. (2021). Mizhnarodne kryminalne pravo: pidruchnyk [International criminal law: textbook]. Kharkiv: Pravo, 536 p.
 16. Kittichaisaree, K. (2017). International Criminal Law. Oxford: Oxford University Press, 568 p.
 17. Cassese, A. (2019). International Criminal Law. Oxford: Oxford University Press, 624 p.
 18. Cryer, R., Friman, H., Robinson, D., Wilmshurst, E. (2019). An Introduction to International Criminal Law and Procedure. Cambridge: Cambridge University Press, 720 p.
 19. Schabas, W. A. (2018). The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute. Oxford: Oxford University Press, 1280 p.
- REFERENCES:**
1. Administratyvne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs: pidruchnyk [Administrative law of Ukraine. Academic course: textbook]. Kyiv: Yurydychna dumka, 2020. 864 p.
 2. Averianov, V. B. (2019). Publichna administratsiia: yevropeiski standarty ta dosvid dlia Ukrainy [Public administration: European standards and experience for Ukraine]. Kyiv: Yurinkom Inter, 312 p.
 3. Bytiak, Yu. P., Bohutskyi, V. V., Harashchuk, V. M. (2021). Administratyvne pravo Ukrainy: pidruchnyk [Administrative law of Ukraine: textbook]. Kharkiv: Pravo, 528 p.
 4. Honcharenko, V. H., Kivalov, S. V., Shkarupa, V. K. (2018). Administratyvna yustytisia: problemy teorii i praktyky [Administrative justice: problems of theory and practice]. Odesa: Yurydychna literatura, 436 p.
 5. Kolpakov, V. K. (2019). Administratyvne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: pidruchnyk [Administrative law of Ukraine. General part: textbook]. Kyiv: Yurinkom Inter, 480 p.
 6. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. No. 30. Art. 141.

Дата надходження статті: 10.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 23.12.2025

УДК 327.51:[355.01+351.74/.76]

DOI [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2025-4\(36\)-25-35](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2025-4(36)-25-35)**Савка Олександр Іванович,**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Фрометівська, 2, м. Київ, 03039; savka30@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-1723-3412>

СУЧАСНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИВАТНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ТА ОХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ

Анотація. В статті розглянуто сучасні наукові підходи до дослідження приватної військової та охоронної діяльності у сучасних міжнародних політичних процесах. Визначено, що компанії, які здійснюють приватну військову та охоронну діяльність – це зареєстровані недержавні комерційні структури, діяльність яких спрямована на надання спеціалізованих послуг, які безпосередньо чи опосередковано пов'язані з військовою сферою. Проведений аналіз різних аспектів діяльності компаній, які здійснюють приватну військову та охоронну діяльність.

Діючи в рамках правового поля, приватна військова та охоронна діяльність є легальними недержавними акторами. Подібний статус виводить приватну військову та охоронну діяльність з-під контролю держав, яким, у свою чергу, діяльність таких структур «іде на користь, надаючи новий інструментарій для вирішення власних завдань».

На сьогоднішній день можна констатувати, що у XXI столітті практично в будь-якому збройному конфлікті на регіональному та/або глобальному рівні певну роль стали відігравати не лише класичні національні держави, а й актори нового типу. За останні роки їх вплив на політичні процеси і, як наслідок, їхня участь у сучасних конфліктах суттєво зросла. При цьому співпраця держав з «акторами поза суверенітетом» стала очевидним трендом сучасного світу. Компанії, які здійснюють приватну військову та охоронну діяльність можна віднести до категорії недержавних акторів міжнародних відносин. Ця категорія є неоднорідною і складається з легітимних та нелегітимних суб'єктів, різноманітних за своєю природою, способами утворення, а також цілям, яким підпорядкована їхня діяльність. Деякі недержавні актори транскордонні і мають широку розгалужену структуру; інші можуть бути тісно пов'язані з державними органами, являючи собою гібридний стан, за якого неможливо провести розмежування; треті спеціально створені державним апаратом реалізації поставлених завдань. Останнім часом приватна військова та охоронна діяльність «почала демонструвати як військову активність у різних регіонах світу, так і виявляти риси щодо самостійних економічних акторів військового сегменту світової економіки». Приватна військова та охоронна діяльність поступово і дедалі помітніше «починає витісняти із збройних конфліктів регулярні армії».

Ключові слова: приватні військові та охоронні компанії, міжнародні політичні процеси, військова сфера, недержавні актори, регулярні армії, міжнародне право, найманство, аутсорсинг.

Savka Oleksandr Ivanovych,

Candidate of Law Sciences, Associate Professor at the Department of Law Enforcement and Anti-Corruption Activities of the Educational and Scientific Institute of Law named after Volodymyr Veliky "Interregional Academy of Personnel Management", 2, Frometivska Str, Kyiv, 03039; savka30@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-1723-3412>

MODERN SCIENTIFIC APPROACHES TO THE STUDY OF PRIVATE MILITARY AND SECURITY ACTIVITIES IN CONTEMPORARY INTERNATIONAL POLITICAL PROCESSES

Abstract. The article examines contemporary scientific approaches to the study of private military and security activities in modern international political processes. It is determined that companies engaged in private military and security activities are registered non-governmental commercial structures whose activities are

aimed at providing specialized services directly or indirectly related to the military sphere. An analysis of various aspects of the activities of companies engaged in private military and security activities is conducted.

Operating within the legal framework, private military and security activities are legal non-governmental actors. This status removes private military and security activities from the control of states, which, in turn, benefit from the activities of such structures, as they provide new tools for solving their own problems.

Today, it can be stated that in the 21st century, not only traditional nation states but also new types of actors have come to play a role in virtually every armed conflict at the regional and/or global level. In recent years, their influence on political processes and, as a result, their participation in modern conflicts has grown significantly. At the same time, cooperation between states and «non-sovereign actors» has become an obvious trend in the modern world. Companies engaged in private military and security activities can be classified as non-state actors in international relations. This category is heterogeneous and consists of legitimate and illegitimate entities that vary in nature, means of formation, and the goals to which their activities are subordinated. Some non-state actors are transnational and have a broad, ramified structure; others may be closely linked to state bodies, representing a hybrid state in which it is impossible to draw a line between them; still others are specifically created by the state apparatus to carry out specific tasks. Recently, private military and security activities «have begun to demonstrate both military activity in various regions of the world and characteristics of independent economic actors in the military segment of the global economy». Private military and security activities are gradually and increasingly «beginning to replace regular armies in armed conflicts».

Key words: *private military and security companies, international political processes, military sphere, non-state actors, regular armies, international law, mercenary activity, outsourcing.*

Постановка проблеми. Приватна військова та охоронна діяльність є надзвичайно цікавим і водночас відносно маловивченим феноменом. Дані структури активно здійснюють свою комерційну діяльність у багатьох регіонах, а національні держави часто залучають компанії, які здійснюють приватну військову та охоронну діяльність там, де участь збройних сил небажана, ризикована чи пов'язана з великими втратами. У зв'язку з цим необхідно розглянути і проаналізувати поняття «приватної військової та охоронної діяльності»:

1. У Документі Монтре йдеться про «приватні суб'єкти підприємництва, які надають військові або охоронні послуги, незалежно від того, як вони себе характеризують. Послуги включають озброєну охорону, захист людей та об'єктів; техобслуговування та експлуатацію бойових комплексів; тримання під вартою ув'язнених; консультування або підготовку місцевих військовослужбовців та охоронців» [21];

2. Рада з прав людини Організації Об'єднаних Націй визначає компанії, які здійснюють приватну військову та охоронну діяльність (private military and security companies) як «юридичні особи, які надають на основі компенсації військові та/або охоронні послуги фізичним та/або юридичним особам» [17];

3. У британсько-американській енциклопедії «Britannica» компанії, які здійснюють приватну військову та охоронну діяльність, представлені як «незалежні корпорації, які пропонують військові послуги національним урядам, міжнародним організаціям та акторам, підпорядкованим державі» [24];

4. Тім Спайсер – керівник однієї з відомих ПБК «Sandline International» – висловив думку, що такі структури – «комерційні організації, які надають професійні послуги у військовій сфері, а також корпоративні структури, що спеціалізуються на наданні знань у військовій галузі» [28];

5. Американський дослідник приватних військових підприємств П. Сінгер у книзі «Корпоративні війни» пояснює, що приватизовані військові фірми (*privatized military firm*) – структури, діяльність яких орієнтована на прибуток, та які надають військові послуги, «включаючи тактичні бойові операції, стратегічне планування, збирання та аналіз розвідувальної інформації, оперативну підтримку, підготовку військових кадрів» [27].

З усіх перелічених вище трактувань та визначень, що описують різні ознаки приватної військової та охоронної діяльності, можна назвати основні загальні риси:

- приватна організаційно-правова форма;
- офіційне юридичне оформлення;
- комерційна основа;
- спрямованість на надання послуг у військовій та охоронній сфері.

Таким чином, можна стверджувати, що компанії, які здійснюють приватну військову та охоронну діяльність – це зареєстровані недержавні комерційні структури, діяльність яких спрямована на надання спеціалізованих послуг, які безпосередньо чи опосередковано пов'язані з військовою сферою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий інтерес до проблематики приват-

ної військової та охоронної діяльності зокрема в Україні лише починає складатися, тому авторів вітчизняних наукових досліджень у цій галузі відносно небагато. Велика кількість досліджень у галузі приватної військової та охоронної діяльності належить зарубіжним авторам. У тому числі особливо виділяються Р. Абрахамсен, Д. Авант, Д. Айзенберг, Еге. Бірпарк, Д. Брукс, П. Веркюль, З. Гумедзе, П. Зінгер, До. Кінзі, Д. Кокейн, Еге. Крахманн, До. Крейц, Е. Кусумано, Р. Мендел, З. Персі, Дж. Спір, До. Холмквіст, а також С. Краснер [30], С. Саасен та інші.

Метою статті є аналіз та систематизація основних наукових підходів до приватної військової та охоронної діяльності у сучасних міжнародних політичних процесах.

Виклад основного матеріалу. Історія виникнення приватних організацій військового характеру (згодом компаній, які здійснюють приватну військову та охоронну діяльність) та подальший розвиток цих структур став прямим наслідком послідовної заборони найманської діяльності після закінчення Другої світової війни та пошуком нового ефективного інструменту просування національних інтересів.

У 1960–1970-ті роки країни Західної Європи і США продовжували використовувати наймані збройні формування для втручання в політику інших країн і просування власних інтересів військовим шляхом (наприклад, в Африці, де в цей період почалося формування незалежних держав; зменшення впливу європейських країн в регіоні, політика деколонізації, внутрішні конфлікти і низька політична освіченість населення призводили до найжорстокіших конфліктів, учасники яких залучали військових з-за кордону), що стало однією з причин розробки міжнародних угод про заборону найманства.

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів. У статті № 47 цього документа сказано: «Найманець не має права на статус комбатанта чи військовополоненого» [5].

Декларація про неприпустимість інтервенції та втручання у внутрішні справи держав 1981 року, на підставі якої країни прийняли зобов'язання припиняти на своїй території поширення найманської діяльності [3].

Конвенція ООН 1989 року про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням та навчанням найманців. Згідно з цим правовим актом, використання найманих збройних формувань спричиняло за собою правову відповідальність і переслідувалося за законом [9].

При цьому перша спроба дати правову оцінку діяльності найманців була реалізована в Конвенції 1977 року про ліквідацію найманства в Африці, прийнятої Організацією Африканської Єдності. У статті № 1 вказувалося: «будь-яка особа, яка вчиняє злочин найманства, вчиняє злочин проти миру та безпеки в Африці, і підлягає покаранню» [7].

Подібного роду правові акти забороняли найманство як форму, проте сама сфера діяльності (попит на подібні військові послуги, кількість професійних військових, готових брати участь у військових конфліктах за винагороду, ресурси тощо) не підлягала реорганізації. Це, в тому числі, призвело до певної трансформації – створення легальних комерційних компаній, націлених на надання військових послуг і виконуючих функції нарівні з регулярними військовими структурами.

Вперше про можливість появи подібних організацій заговорили на межі 1950-х – 1960-х років. Ф.С. Хоффман в 1959 році опублікував статтю «The economic analysis of defense: choice without markets» [18], в якій розглянуто питання про оптимізацію та ефективне використання економічних ресурсів, що спрямовуються у військовій сфері. У роботі вказувалося, що «розвиток індустрії послуг військового характеру, що складається з приватних конкуруючих фірм» [18], стало б неймовірним сценарієм, оскільки призвело б до високих фінансових витрат, нескінченних дискусій щодо обсягу послуг та інших істотних проблем.

Діяльність приватних організацій у порівнянні з іншими військовими структурами спочатку була малоефективною. Сам термін «приватна військова та охоронна діяльність» (*«private military and security activities»*) вживався в науковій літературі для опису організованих груп добровольців, які існували в XIX столітті і брали участь у військових зіткненнях [16], а як позначення сучасних комерційних компаній військового характеру дане поняття стало використовуватися в 1970-ті роки після того, як Стірлінгом була заснована перша подібна компанія під назвою «Watchguard International».

Ця організація і структури, згодом створені на її подібні, не брали безпосередньої участі у військових діях, здійснюючи переважно логістику, вантажоперевезення, консалтингові послуги, технічну підтримку, різноманітних діяльність у оборонній промисловості та навчання особового складу як у мирний час, так і у період збройного конфлікту. Діяльність таких структур спочатку ретельно приховувалася.

У масовий оборот термін «приватна військова та охоронна діяльність» було введено у США у зв'язку з тим, що державні органи (Департамент оборони та Державний департамент) зайнялися передачею військових та охоронних функцій, які традиційно належать органам публічної влади, комерційним організаціям. Пізніше, вже наприкінці XX століття у зв'язку з розширенням спектра послуг став вживатися термін приватна військова та охоронна діяльність («*private military and security activities*») з метою створення найбільш загального поняття, що охоплює такі організації незалежно від їх профільної спеціалізації [23]. Водночас термін «приватні військові компанії» не вийшов із вжитку. Навпаки, коли наприкінці першої чверті XXI століття компанії подібного роду стали об'єднуватися у великі комерційні структури (холдинги та корпорації), термін «ПВК» продовжив використовуватися (у науковій, публіцистичній, офіційно-діловій, розмовній та художній мові) як універсальне позначення для такого типу організацій.

Практика показала, що такі організації є ефективними структурами у зонах збройних конфліктів. Так, «Watchguard International» відіграла помітну роль у військових операціях британських сил в Ємені. Разом з тим слід зазначити, що і вона, та інші компанії (американські «Vinnell», «Military Professional Resources Incorporated», а також ізраїльські «Golan Group», «Lordan-Levdan») на початковому етапі їх еволюції аж до кінця 1980-х років являли собою переважно посередницькі фірми, що уклали контракти на планування військових операцій та/або навчання персоналу [8; 10].

У 1989 році з'явилася перша боєздатна компанія «Executive Outcomes», відмінними рисами якої стали бойова ефективність і грамотна робота з пресою. Співробітники «Executive Outcomes» не лише надавали послуги із забезпечення діяльності військових контингентів та планування операцій, а й брали безпосередню участь у бойових діях [14]. Участь цієї організації у збройних конфліктах в Африці стала одним із перших прикладів прояву самостійних, незалежних від конкретної держави рішень.

У 1990-х роках почалося скорочення збройних сил у європейських країнах [4], що призвело до зростання безробіття серед професійних військових та створення ринку продажу різноманітної військової техніки, зброї та спорядження. Досвід залучення найманців для реалізації поставлених цілей і завдань став основою для подальшої взаємодії з приватними військовими компаніями. Завдяки такій співпраці ПВК певною мі-

рою продовжували залишатися «інструментом у руках старих акторів – держав та бізнесу» [12]. Це виявилось у 2000-ті роки, коли почалося масове залучення таких організацій державними структурами до участі у збройних конфліктах (Афганістан, Ірак, Лівія тощо). Однак саме наприкінці XX – початку XXI століття компанії, які займаються приватною військовою та охоронною діяльністю почали активно здійснювати свою діяльність, насамперед, спрямовану на реалізацію власних інтересів та цілей.

Після появи у XX столітті дискусій про можливу ефективність приватних організацій військового характеру за участю у збройних конфліктах можна виділити основні етапи, в рамках яких відбувалося вивчення різних аспектів їхньої діяльності:

1. Період Холодної війни (1960-ті – 1980-ті роки) – поява перших наукових праць, що вивчають приватні організації військового характеру. У науковій літературі поступово вводиться термін «приватні військові компанії» для позначення створюваних структур, починає формуватися наукове розуміння та осмислення ролі та місця таких організацій у збройних конфліктах, аналізується ефективність цих організацій у галузі технічної підтримки та тренування армійських частин, вперше вивчається можливість залучення цих структур державами у власних інтересах.

2. Період 1990-х – 2000-х р.р. – формування перших наукових дискусій, щодо доцільності залучення приватних військових компаній до участі у військових операціях. З'являються перші вітчизняні роботи, що стосуються феномена ПВК.

3. Період переходу до багатополлярної системи міжнародних відносин (2010-ті – теперішній час). У зарубіжній та вітчизняній літературі цього періоду розглядається трансформація приватної військової та охоронної діяльності, перелік послуг, що надаються, принципи взаємодії з державами та міжнародними організаціями.

На першому етапі наукова література мала фрагментарний характер. У наукових працях 1960-х років, що аналізують положення військової індустрії різних країн, була відсутня єдина термінологія, щодо компаній, задіяних у військовому секторі: автори використовували різні найменування («*private logistics firms*», «*private transportation companies*» тощо) в залежності від спеціалізації. При цьому діяльність приватних організацій у порівнянні з іншими військовими структурами була малоефективною.

До початку 1970-х років у роботах лише згадувалося про існування приватних організацій

військового характеру, проте пізніше стали з'являтися дослідження, в яких наводився аналіз діяльності цих структур, були представлені прогнози щодо ролі таких компаній у найближчому майбутньому. Однією з перших великих робіт, що стосуються різних аспектів діяльності приватних організацій військового характеру, стала стаття «Private armies in a global war system: prologue to decision» [25] написана у 1973 році. У публікації зазначалося, що в міру того, як сучасна система національних держав поступається місцем міжнародній системі (мається на увазі розвиток глобалізації) з великою кількістю учасників, «застосування військової сили недержавними утвореннями, ймовірно, збільшуватиметься» [25].

В середині 1980-х років дослідники та експерти в галузі міжнародної безпеки заговорили про зміни у військовій сфері і про ще більшу роль приватних організацій військового характеру в найближчому майбутньому. Наприклад, у статті «Covert war congressional authority: hidden war and forgotten power» [19] стверджувалося: «Наявність ядерного озброєння призвело до того, що великі держави стали уникати прямої конфронтації: боротьба за перевагу стала проводитися за допомогою опосередкованих воєн, що ведуть в межах третіх країн» [19], зокрема за участю недержавних збройних формувань. На думку автора, використання таких структур у майбутньому дозволило б домагатися повалення неугодних режимів і проводити зовнішню політику без помітної ролі держави, а самі операції силового характеру «обґрунтовувалися б як менш небезпечні та менш дорогі» [19] порівняно з використанням регулярних військ.

У багатьох роботах цього періоду висловлені припущення значно відставали від сучасного рівня розуміння досліджуваного питання, проте поява перших робіт, що висвітлюють феномен приватних організацій військового характеру, стала основою подальших численних досліджень у сфері військової безпеки.

До кінця XX століття став змінюватися характер збройних конфліктів: зросла роль недержавних акторів міжнародних відносин, з'явилася високоточна зброя, переважали тактичні операції без оголошення війни, дедалі частіше стали застосовуватися стратегії асиметричного протистояння [15]. Відповідно змінилося і ставлення до досліджуваного феномену. У наукових працях стали допускати можливість залучення цих структур міжнародними організаціями до виконання завдань під час миротворчих місій у нестабільних регіонах. Вже тоді зазначалося, що такі компанії не скуті політичними обмеженнями, що

дозволяє здійснювати співпрацю з різними акторами, у тому числі з опозицією, повстанськими рухами та організаціями поза законом [26]. Тоді ж почали говорити про «компанії, які здійснюють приватну військову та охоронну діяльність», намагаючись виробити єдиний термін для узагальнення всього спектра послуг, що надаються.

Поступово науковий інтерес до феномену приватної військової та охоронної діяльності став загальносвітовим. Опубліковані роботи вітчизняних та зарубіжних авторів стали носити комплементарний характер, розширилося вивчення практичної діяльності цих компаній, особлива увага стала приділятися причин розвитку та зростання приватної військової індустрії, таким як:

- скорочення збройних сил держав після закінчення Холодної війни;
- світова тенденція до аутсорсингу в різних галузях, включаючи військову;
- поступовий перехід від великих військових з'єднань (дивізія) до малих мобільних професійних частин;
- небажання держав наражати своїх громадян на небезпеку та ризик смерті;
- професіоналізм персоналу компаній, які займаються приватною військовою та охоронною діяльністю і, як наслідок, самостійність у виборі стратегії та способів виконання поставлених завдань;
- виникнення феномена міжнародного тероризму, у боротьбі з яким знадобилося ведення тривалих бойових дій без масової мобілізації населення поповнення збройних сил держав;
- терористичні атаки, які стали викликати почуття незахищеності у мільйонів громадян [29].

Щодо активних дискусій у науковому співтоваристві, щодо ролі компаній, які займаються приватною військовою та охоронною діяльністю, у міжнародних збройних конфліктах, то їх поява пов'язана з організаційною трансформацією даних структур наприкінці 1990-х – на початку 2000-х р.р. Саме в цей період оформилися основні наукові підходи до розуміння приватної військової та охоронної діяльності, як нового феномена:

1. Компанії, які займаються приватною військовою та охоронною діяльністю – сучасні найманці, діяльність яких має бути заборонена.

2. Компанії, які займаються приватною військовою та охоронною діяльністю – це нові зареєстровані комерційні організації, які виникли внаслідок розвитку процесів глобалізації. Дослідники, розходячись в оцінці діяльності

таких структур: одні вважають, що діяльність компаній, які займаються приватною військовою та охоронною діяльністю неефективна і завжди пов'язана з порушенням кримінального законодавства, прав людини та різними контрпродуктивними діями; інші, навпаки, позитивно оцінюють функціонування цих структур.

3. Компанії, які займаються приватною військовою та охоронною діяльністю – звичайні «підставні фірми – таємні державні організації, які мають політичні, а не економічні мотиви» [22].

Зокрема, представляється необхідним навести різні думки дослідників та експертів, щодо сутності феномену приватної військової та охоронної діяльності:

- Колишній радник президента США з національної безпеки та боротьби з тероризмом Х.К. Зарате стверджував, що приватна військова та охоронна діяльність є «реконструйованою формою організованого корпоративного наймання, яка відповідає потребам застосування передового військового досвіду» [30] у конфліктах.

- Експерт у галузі стратегії національної безпеки Ш. Макфейт у статті «Новий розквіт приватних армій» говорив про те, що наймані формування повертаються у вигляді приватних військових компаній: найманці «знов виходять із тіні та стають інструментом світової політики» [20].

На сучасному етапі, в рамках якого можна виділити два періоди (ранній та новий), ставлення до приватної військової та охоронної діяльності кардинальним чином змінилося. У роботах раннього періоду особлива увага приділялася аналізу досвіду залучення компаній, які займаються приватною військовою та охоронною діяльністю, у збройних конфліктах (Югославія, Афганістан тощо), а також вивченню теоретико-методологічних аспектів: понятійному апарату, виробленню універсального визначення, аналізу законотворчої діяльності, правових норм міжнародного рівня, який регулює приватну військову та охоронну діяльність.

Підхід до розуміння феномена приватної військової та охоронної діяльності також змінився. З'явилися:

- прихильники розширення масштабу та спектру приватної військової та охоронної діяльності;

- представники протилежної позиції, які виступають за суттєве обмеження приватної військової та охоронної діяльності аж до заборони.

Такий підхід, при тому, що на початку 2010-х продовжували існувати різні уявлення, вже опи-

сані вище, став актуальним до початку третього десятиліття XXI століття (новий період), коли в науковому середовищі склалося розуміння того, що сучасні методи ведення військових дій змінилися, а експерти зійшлися на думці, що приватна військова та охоронна діяльність існує. Термін «приватна військова та охоронна діяльність» у цей період почав активно використовуватися, вживаючись нарівні (а дець навіть витісняючи) з терміном «ПВОК».

На сьогоднішній день дослідники констатують, що:

- приватна військова та охоронна діяльність стала мати політизований характер;

- представники цих структур отримали доступ до влади, що дозволило їм здійснювати тісну взаємодію з державними органами та спецслужбами;

- збільшилася кількість країн, що легалізували приватну військову та охоронну діяльність;

- співробітництво компаній, які здійснюють приватну військову та охоронну діяльність з міжнародними організаціями стало фактичним визнанням діяльності цих структур на світовому рівні;

- компаній, які здійснюють приватну військову та охоронну діяльність стали «носити характер типових транснаціональних корпорацій і поводитися з урахуванням їхньої специфіки» [11];

- ці організації почали самостійно «формувати міжнародний бізнес навколо себе. Так, транснаціональна приватна військова компанія «G4S» проводить операції у 120 країнах світу та має інтереси у гірничодобувній та нафтопереробній промисловості» [1].

В даний час висувуються різні експертні думки, щодо зміни функціоналу компаній, які здійснюють приватну військову та охоронну діяльність, нових форм і методів сучасного протистояння, трансформації військових операцій та ролі цих компаній у найближчому майбутньому, прослідковується тенденція до збільшення наукових праць, в яких з'являються різнопланові підходи до дослідження приватної військової та охоронної діяльності.

Загалом можна констатувати, що вітчизняні та зарубіжні дослідники у своїх роботах наголошують на важливості вивчення феномену приватної військової та охоронної діяльності, висвітлюючи актуальні наукові проблеми в даній галузі.

По-перше, це відсутність єдиного виробленого визначення як приватної військової та охоронної діяльності, так і співробітників компаній,

які здійснюють приватну військову та охоронну діяльність. Лише до терміну «приватні військові компанії» є кілька підходів до розуміння. У науковій літературі також згадуються інші назви: «приватні охоронні компанії» (ПОК), «приватні військові та охоронні компанії» (ПВОК), «приватні компанії безпеки», «приватні воєнізовані компанії», «приватні військові та охоронні підприємства» [2]. Дані визначення також не мають юридичного статусу та чіткого визначення, а різниця між ними настільки слабо помітна, що нерідко «викликає плутанину», призводить до проблеми ідентифікації, не дозволяють повноцінно оцінити «кількісні та економічні показники» приватної військової та охоронної діяльності [13].

По-друге, відсутні загальноприйняті міжнародні нормативно-правові акти, які дозволили б ефективно регулювати приватну військову та охоронну діяльність, кваліфікувати злочини, які скоюють співробітники компаній, які здійснюють приватну військову та охоронну діяльність.

По-третє, у науковій спільноті існують дискусійні питання, [11] щодо участі компаній, які здійснюють приватну військову та охоронну діяльність у конфліктах, оскільки «аутсорсинг функцій забезпечення безпеки приватним військовим та охоронним компаніям призводить до виникнення значних та складних проблем» [6].

Необхідно виділити такі аспекти, як існування феномену приватної військової та охоронної діяльності у рамках існуючої світової системи та теорії міжнародних відносин загалом – це передача функції легітимного насильства недержавним акторам, виникнення нових викликів та загроз національним інтересам держав.

По-четверте, важливим аспектом вивчення є процес взаємодії приватної військової та охоронної діяльності з державами, транснаціональними корпораціями, неурядовими та міжнародними організаціями, тощо. Приватна військова та охоронна діяльність на користь замовника може здійснювати неправомірну та протизаконну діяльність, а різні актори залучають такі структури «без ризику бути звинуваченими у втручанні у внутрішні справи держав, біля яких розгортається гібридна війна».

Описувані в науковій літературі проблеми вказують на наявність певного роду прогалин у сферах теоретичних досліджень і політичної експертизи, практики застосування приватної військової та охоронної діяльності у міжнародних та неміжнародних конфліктах, а також в оцінці цих процесів з позицій політичної теорії та теорії міжнародних відносин, що змушує

займатися ретельним вивченням даної тематики, а також шукати можливі шляхи вирішення. Однак слід констатувати, що роботи останніх років спрямовані на подолання недоліків попередніх етапів. Всебічне вивчення приватної військової та охоронної діяльності останніми роками дозволило поглибити знання та розширити уявлення щодо ролі цих структур на міжнародній арені.

Висновки. На сьогоднішній день можна констатувати, що у XXI столітті практично в будь-якому збройному конфлікті на регіональному та/або глобальному рівні певну роль стали відігравати не лише класичні національні держави, а й актори нового типу. За останні роки їх вплив на політичні процеси і, як наслідок, їхня участь у сучасних конфліктах суттєво зросла. При цьому співпраця держав з «акторами поза суверенітетом» стала очевидним трендом сучасного світу.

Компанії, які здійснюють приватну військову та охоронну діяльність можна віднести до категорії недержавних акторів міжнародних відносин. Ця категорія є неоднорідною і складається з легітимних та нелегітимних суб'єктів, різноманітних за своєю природою, способами утворення, а також цілям, яким підпорядкована їхня діяльність. Деякі недержавні актори транскордонні і мають широкую розгалужену структуру; інші можуть бути тісно пов'язані з державними органами, являючи собою гібридний стан, за якого неможливо провести розмежування; треті спеціально створені державним апаратом реалізації поставлених завдань.

До системи недержавних акторів міжнародних відносин зазвичай включають неурядові організації, транснаціональні корпорації та інші організації, які здатні впливати на міжнародні відносини через механізми «м'якої сили», такі як фінансування, інформаційна дипломатія, формування громадської думки, лобістська діяльність, здійснення різноманітних ініціатив тощо. У той же час, акторам, які мають військові ресурси і здатні впливати за допомогою «жорсткої сили», зокрема приватним військовим компаніям, приділяється набагато менше уваги. Незважаючи на відмінності в специфіці діяльності та методах, і ті, й інші структури мають певний потенціал, здатний впливати на міжнародні відносини, а їх дії нерідко позначаються на певних подіях, рішеннях та міжнародних процесах.

Однак незважаючи на те, що держави часто вдаються до послуг приватної військової та охоронної діяльності для вирішення певного роду завдань (з боку держави, фактично, як інстру-

мент), ці структури, являючи собою складні мережеві комерційні організації, зберігають свою акторність і продовжують впливати на різні процеси. Насамперед, їхня діяльність спрямована на досягнення власних інтересів, таких як отримання прибутку, укладання вигідних довгострокових контрактів та накопичення досвіду. Подібний формат не позбавляє приватну військову та охоронну діяльність самотійності: у цьому випадку простежується взаємовигідне партнерство двох суб'єктів, один з яких має великі можливості та вплив, тоді як другий також має певні засоби впливу, хоча й набагато менш значні.

Діючи в рамках правового поля, компанії, які здійснюють приватну військову та охоронну діяльність є легальними недержавними акторами. Подібний статус виводить приватну військову та охоронну діяльність з-під контролю держав, яким, у свою чергу, діяльність таких структур «іде на користь, надаючи новий інструментарій для вирішення власних завдань». Компанії, які здійснюють приватну військову та охоронну діяльність, здійснюючи різноманітні послуги у військовій сфері, ефективно протидіє іншим недержавним акторам, проти яких ведуться бойові дії (повстанці, терористи).

Останнім часом приватна військова та охоронна діяльність «почала демонструвати, як військову активність у різних регіонах світу, так і виявляти риси щодо самотійних економічних акторів військового сегменту світової економіки». Приватна військова та охоронна діяльність поступово і дедалі помітніше «починає витіснити із збройних конфліктів регулярні армії».

Подібна масштабна участь цих структур у військових та миротворчих операціях, делегування ним права на застосування збройного насильства, що належало раніше лише суверенним державам та окремим міжнародним міжурядовим організаціям, та добровільна відмова держав від виконання традиційних функцій на користь аутсорсингу веде до втрати контролю над сферою безпеки та створює умови для її часткової або повної приватизації в майбутньому, що призведе до збільшення впливу цих структур на світовій арені.

Простежується досить небезпечна тенденція, яка може призвести до втрати державами монополії на застосування збройного насильства та до вторгнення до цієї сфери різних недержавних учасників міжнародних відносин, не лише приватної військової та охоронної діяльності.

У ХХІ столітті приватна військова та охоронна діяльність активно використовує нові техно-

логії та активно здійснює свою діяльність у країнах, що розвиваються та країнах з нестабільною політичною обстановкою. Їх статус дозволяє формувати певну корпоративну політику компанії та приймати самотійні рішення, а співпраця з державами збільшує популярність та веде до ще більшого розширення ринку послуг військового характеру.

Компанії, які здійснюють приватну військову та охоронну діяльність на сьогоднішній день є юридичними особами, які надають послуги збройного характеру різним суб'єктам світової політики. Дані структури виходять з-під контролю класичних акторів міжнародних відносин, що пов'язано «з припущенням та заохоченням їх діяльності» різними країнами та міжнародними організаціями.

Багато експертів вже у 1970-х роках зазначали про можливість активного залучення компаній, які здійснюють приватну військову та охоронну діяльність у збройні конфлікти майбутнього, що саме собою змінить підхід до класичного розуміння терміну «війна» і змусить шукати нові тактики та стратегії протистояння. Сучасні дискусії щодо інституту приватної військової та охоронної діяльності зводяться до визначення ефективності та доцільності залучення даних структур (на відміну від більш раннього періоду, коли експертів цікавила природа появи приватної військової та охоронної діяльності, її роль та статус).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бучин М. А. Приватизація військового сектору як сучасна тенденція міжнародних відносин / М.А. Бучин, Р.А. Ремез. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. Випуск № 2(62) (2024). С.32–36.
2. Громовенко К. В. Міжнародно-правове регулювання діяльності приватних військових та охоронних підприємств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / К.В. Громовенко; кер. роботи Т. Р. Короткий; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2014. 20 с.
3. Декларація про неприпустимість інтервенції та втручання у внутрішні справи держав. Організація Об'єднаних Націй. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140358_140358 (дата звернення 18.06.2025)
4. Договір про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСЄ) та контроль над звичайними озброєннями в Європі. Організація Об'єднаних Націй. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_314#Text (дата звернення 19.06.2025)

5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. Стаття 47. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення 18.06.2025)
6. Доповідь Спеціального доповідача Комісії з прав людини щодо використання найманців як засобу порушення прав людини та протидії здійсненню права народів на самовизначення. А/69/338 2014 р. С. 10. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/47765?ln>
7. Конвенція Організації Африканської Єдності про ліквідацію найманства в Африці URL: <https://au.int/en/treaties/convention-elimination-mercenary-africa> (дата звернення 19.06.2025)
8. Кохан Г. Правові питання діяльності приватних військових компаній: міжнародний аспект. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського, серія: юридичні науки. 2020. Том 31 (70). Ч.3. № 2. С. 190–201. DOI: <https://doi.org/10.32838/2707-0581/2020.2-3/31>
9. Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням та навчанням найманців. Прийнято резолюцією 44/34 Генеральної Асамблеї від 4 грудня 1989 року. Документ 995_103, чинний, поточна редакція Ратифікація від 14.07.1993, підстава – 3381-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_103#Text (дата звернення 19.06.2025)
10. Савка О. І. Кримінально-правове регулювання діяльності приватних військових та охоронних компаній у США. *Альманах права*. Трансформація законодавства України в сучасних умовах. Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. Випуск 14. 2023. С. 321–330.
11. Савка О. І. Проблеми участі приватних військових компаній у сучасних міжнародних політичних процесах. *Науковий вісник УжНУ*. Серія Право. Випуск 88. Частина 4. 2025. С. 135–140. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.20>
12. Савка О. І. Формування моделі міжнародно-правового регулювання приватної військової та охоронної діяльності. *Науковий вісник УжНУ*. Серія Право. Випуск 89. Частина 4. 2025. С. 206–217. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.4.31>
13. Семенюк Ю. В. Застосування приватних військових компаній для забезпечення національних інтересів і безпеки держави. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Державне управління. Том 31 (70) № 2 2020. С.230–235. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2020.2/38>
14. Barlow E. Executive Outcomes: Against All Odds. Alberton SA: Galago Books, 2007. 552 p.
15. Cohen E.A. A Revolution in Warfare. *Foreign Affairs*. 1996. Vol. 75. № 2. P. 37–54.
16. Cook P. The Tale of the Scott County (Iowa) Militia. *Hoosier Folklore*. 1950. Vol. 9. № 4. P. 107–111.
17. Draft of a possible Convention on Private Military and Security Companies (PMSCs) for consideration and action by the Human Rights Council. Report of the Working Group on the Use of Mercenaries as a Means of Violating Human Rights and Impeding the Exercise of the Right of Peoples to Self-Determination, Human Rights Council. UN Doc. A/HRC/15/25. 2010. Article 2. P. 24. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/707162?v=pdf> (дата звернення 18.06.2025)
18. Hoffman F. S. The Economic Analysis of Defense: Choice without Markets. *The American Economic Review*. 1959. Vol. 49. № 2. P. 368–376.
19. Lobel J. Covert War Congressional Authority: Hidden War and Forgotten Power. 1986. P. 1035–1110.
20. McFate S. Return of the mercenaries. AEON. 2016. URL: <https://aeon.co/essays/what-does-the-return-of-mercenary-armies-mean-for-the-world> (дата звернення 19.06.2025)
21. Montreux Document, Part I, Obligation 2, ст. 11. URL: https://www.montreuxdocument.org/pdf/Legislative-Guidance-Toolkit_uk.pdf (дата звернення 18.06.2025)
22. O'Brien K. PMCs, Myths and Mercenaries: the Debate on Private Military Companies. 1986. P. 50.
23. Ortiz C., Jäger T., Kümmel G. Private Military and Security Companies: Chances, Problems, Pitfalls and Prospects. VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007. 494 p.
24. Private military companies. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/private-military-firm> (дата звернення 18.06.2025)
25. Reisman M. Private Armies in a Global War System: Prologue to Decision. 1973. P. 1–52.
26. Shearer D. Outsourcing War. 1998. P. 68–81.
27. Singer P.W. Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry and Its Ramifications for International Security. *International Security*. 2002. Vol. 26. № 3. P. 186.
28. Spicer T. An Unorthodox Soldier: Peace and War and the Sandline Affair. Edinburg: Mainstream Publishing, 1999. P. 15.
29. Wing I. Private Military Companies and Military Operations. 2010. 61 p.
30. Zarate J. C. The Emergence of a New Dog of War: Private International Security Companies, *International Law, and the New World Disorder*. 1998. Vol. 34. № 1. P. 182.

REFERENCES:

1. Buchyn, M. A., & Remez, R. A. (2024). Pryvatyzatsiia viiskovoho sektoru yak suchasna tendentsiia mizhnarodnykh vidnosyn [Privatization of the military sector as a modern trend in international relations]. *Visnyk NTUU "KPI". Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*, 2(62), 32–36.
2. Hromovenko, K. V. (2014). Mizhnarodno-pravove rehuliuвання diialnosti pryvatnykh viiskovykh ta okhoronnykh pidpriemstv [International legal regulation of private military and security companies] (Extended abstract of PhD dissertation). National University "Odesa Law Academy", Odesa, Ukraine.
3. United Nations. (1981). Declaration on the Inadmissibility of Intervention and Interference in the Internal Affairs of States. Retrieved from: https://zakononline.com.ua/documents/show/140358_140358
4. United Nations. (1990). Treaty on Conventional Armed Forces in Europe and control of conventional armaments in Europe. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_314#Text
5. United Nations. (1977). Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), Article 47. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
6. United Nations. (2014). Report of the Special Rapporteur on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination (A/69/338). Retrieved from: <https://digitallibrary.un.org/record/47765>
7. Organization of African Unity. (1977). Convention for the Elimination of Mercenarism in Africa. Retrieved from: <https://au.int/en/treaties/convention-elimination-mercenarism-africa>
8. Kokhan, H. (2020). Pravovi pytannia diialnosti pryvatnykh viiskovykh kompanii: mizhnarodnyi aspekt [Legal issues of private military companies: International dimension]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho*. Seria: Yurydychni nauky, 31(70), 3(2), 190–201. DOI: <https://doi.org/10.32838/2707-0581/2020.2-3/31>
9. United Nations. (1989). International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_103#Text
10. Savka, O. I. (2023). Kryminalno-pravove rehuliuвання diialnosti pryvatnykh viiskovykh ta okhoronnykh kompanii u SSHA [Criminal law regulation of private military and security companies in the USA]. *Almanakh prava. Transformatsiia zakonodavstva Ukrainy v suchasnykh umovakh*, 14, 321–330.
11. Savka, O. I. (2025). Problemy uchasti pryvatnykh viiskovykh kompanii u suchasnykh mizhnarodnykh politychnykh protsesakh [Problems of private military companies' participation in modern international political processes]. *Naukovyi visnyk UzhNU*. Seria Pravo, 88(4), 135–140. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.20>
12. Savka, O. I. (2025). Formuvannia modeli mizhnarodno-pravovoho rehuliuвання pryvatnoi viiskovoi ta okhoronnoi diialnosti [Formation of the model of international legal regulation of private military and security activity]. *Naukovyi visnyk UzhNU*. Seria Pravo, 89(4), 206–217. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.4.31>
13. Semeniuk, Yu. V. (2020). Zastosuvannia pryvatnykh viiskovykh kompanii dlia zabezpechennia natsionalnykh interesiv i bezpeky derzhavy [Use of private military companies to ensure national interests and state security]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho*. Seria: Derzhavne upravlinnia, 31(70), 2, 230–235. <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2020.2/38>
14. Barlow, E. (2007). Executive Outcomes: Against All Odds. Galago Books.
15. Cohen, E. A. (1996). A revolution in warfare. *Foreign Affairs*, 75(2), 37–54.
16. Cook, P. (1950). The tale of the Scott County (Iowa) militia. *Hoosier Folklore*, 9(4), 107–111.
17. United Nations Human Rights Council. (2010). Draft of a possible Convention on Private Military and Security Companies (PMSCs) (A/HRC/15/25). Retrieved from: <https://digitallibrary.un.org/record/707162>
18. Hoffman, F. S. (1959). The economic analysis of defense: Choice without markets. *The American Economic Review*, 49(2), 368–376.
19. Lobel, J. (1986). Covert war congressional authority: Hidden war and forgotten power. *University of Pennsylvania Law Review*, 134, 1035–1110.
20. McFate, S. (2016). Return of the mercenaries. AEON. Retrieved from: <https://aeon.co/essays/what-does-the-return-of-mercenaryarmies-mean-for-the-world>
21. Montreux Document. (2008). Legislative guidance, Part I, Obligation 2. Retrieved from: https://www.montreuxdocument.org/pdf/Legislative-Guidance-Toolkit_uk.pdf
22. O'Brien, K. (1986). PMCs, myths and mercenaries: The debate on private military companies.
23. Ortiz, C., Jäger, T., & Kümmel, G. (2007). Private military and security companies: Chances, problems, pitfalls and prospects. VS Verlag für Sozialwissenschaften.

24. Encyclopedia Britannica. (n.d.). Private military companies. Retrieved from: <https://www.britannica.com/topic/private-military-firm>
 25. Reisman, M. (1973). Private armies in a global war system: Prologue to decision. *Virginia Journal of International Law*, 14, 1–52.
 26. Shearer, D. (1998). Outsourcing war. *Adelphi Papers*, 38(316), 68–81.
 27. Singer, P. W. (2002). Corporate warriors: The rise of the privatized military industry and its ramifications for international security. *International Security*, 26(3), 186–220.
 28. Spicer, T. (1999). *An unorthodox soldier: Peace and war and the Sandline affair*. Mainstream Publishing.
 29. Wing, I. (2010). Private military companies and military operations.
 30. Zarate, J. C. (1998). The emergence of a new dog of war: Private international security companies, international law, and the new world disorder. *Stanford Journal of International Law*, 34(1), 75–162.
- Дата надходження статті: 15.11.2025
Дата прийняття статті: 10.12.2025
Опубліковано: 23.12.2025

УДК 341.9

DOI [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2025-4\(36\)-36-42](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2025-4(36)-36-42)**Чорнолуцький Руслан Васильович,***доктор юридичних наук, професор кафедри цивільно-правових дисциплін та міжнародного права
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Фрометівська, 2, м. Київ, 03039;
jurcomm77@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-7672-0739>*

РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ ІНОЗЕМНИХ ОСІБ У ПРИВАТНОПРАВОВИХ ВІДНОСИНАХ У СУДОВИХ ІНСТАНЦІЯХ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз особливостей правового регулювання участі іноземних осіб у приватноправових відносинах та їх доступу до судових інстанцій України в умовах воєнного стану. Досліджено, як зміни у національному законодавстві, викликані військовою агресією проти України, вплинули на реалізацію процесуальних прав іноземних громадян і юридичних осіб. Особливу увагу приділено принципу процесуальної рівності сторін, праву на справедливий суд та гарантіям захисту прав осіб, що не є громадянами України, але беруть участь у цивільних правовідносинах на її території.

У роботі підкреслено, що попри складні умови воєнного часу, українська судова система продовжує функціонувати на засадах верховенства права, забезпечуючи доступ до правосуддя всім суб'єктам, у тому числі іноземним. Висвітлено процесуальні механізми забезпечення участі іноземних осіб у судових засіданнях дистанційно, особливості повідомлення сторін через електронні засоби зв'язку, проблеми вручення судових документів за кордон у контексті призупинення поштового сполучення з окремими державами, насамперед державою-агресором.

Проаналізовано актуальну судову практику, що стосується визнання та виконання іноземних судових рішень в Україні під час воєнного стану, а також розглянуто питання взаємодії національного права з міжнародними договорами, зокрема Конвенціями у сфері цивільного процесу.

У результаті дослідження сформульовано пропозиції щодо удосконалення правового механізму участі іноземних осіб у судових процесах, зокрема шляхом розширення використання електронного суду, посилення міжнародної правової співпраці та оновлення процесуальних норм відповідно до умов воєнного стану.

Отримані висновки мають практичне значення для суддів, адвокатів, науковців і правозастосовців, а також сприяють зміцненню правової визначеності у сфері міжнародного приватного права України.

Ключові слова: іноземні особи, приватноправові відносини, цивільний процес, судовий захист, воєнний стан, міжнародне право, правосуб'єктність, доступ до правосуддя.

Chornolutskyi Ruslan Vasylovych,*Doctor of Law, Professor at the Department of Civil Law and International Law Interregional Academy of Personnel Management, 2, Frometivska Str, Kyiv, 03039; jurcomm77@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-7672-0739>*

REGULATION OF THE PARTICIPATION OF FOREIGN PERSONS IN PRIVATE LAW RELATIONS IN THE JUDICIAL INSTANCES OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the legal regulation of the participation of foreign persons in private law relations and their access to judicial instances of Ukraine under the conditions of martial law. It explores how legislative changes, introduced as a consequence of military aggression against Ukraine, have affected the exercise of procedural rights by foreign citizens and legal entities. Special attention is paid to the principle of procedural equality, the right to a fair trial, and the guarantees of protection for individuals who are not Ukrainian citizens but are participants in civil legal relations within Ukraine's jurisdiction.

Despite the challenges of wartime, the Ukrainian judiciary continues to operate based on the rule of law, ensuring access to justice for all parties, including foreign participants. The article highlights procedural mechanisms that enable foreign persons to participate in court hearings remotely, examines electronic means of notification, and discusses the difficulties in serving judicial documents abroad due to the suspension of postal communication with certain states, primarily the aggressor state.

The paper analyzes relevant case law on the recognition and enforcement of foreign court decisions during martial law and considers the interaction between Ukrainian national law and international treaties, including the Conventions in the field of civil procedure.

Based on the findings, the author proposes directions for improving the legal framework for the participation of foreign persons in judicial proceedings, including the wider use of e-justice, strengthening international cooperation, and updating procedural rules to adapt to wartime conditions.

The conclusions have practical significance for judges, lawyers, scholars, and policymakers, promoting greater legal clarity in Ukraine's system of private international law.

Key words: foreign persons, private law relations, civil procedure, judicial protection, martial law, international law, legal capacity, access to justice.

Постановка проблеми. Сучасні реалії воєнного стану в Україні висвітлили низку проблем, пов'язаних із реалізацією процесуальних прав іноземних осіб, які беруть участь у приватно-правових відносинах. Розірвання дипломатичних відносин із державою-агресором, обмеження поштового, транспортного та фінансового сполучення, а також збої у міжнародному обміні інформацією створили додаткові бар'єри для доступу іноземних громадян і юридичних осіб до українських судів.

Особливої актуальності набуває питання забезпечення принципу *audiatur et altera pars* – права кожної сторони бути вислуханою. Порухення цього принципу може мати наслідком скасування судових рішень або визнання їх такими, що порушують міжнародні стандарти правосуддя. Водночас держава зобов'язана гарантувати безперервність судового процесу навіть у надзвичайних умовах, дотримуючись статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1].

Проблема також полягає у відсутності єдиного підходу до реалізації права на участь у судових засіданнях дистанційно, особливо для осіб, які перебувають за межами України. Виникає необхідність вдосконалення системи електронного судочинства, забезпечення надійності комунікаційних каналів і правової фіксації електронної ідентифікації сторін. У цьому контексті питання участі іноземних осіб у судових процесах має не лише юридичний, а й політичний та гуманітарний вимір, адже воно безпосередньо впливає на міжнародний імідж України як правової держави, що поважає верховенство права навіть у час війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику участі іноземних осіб у цивільно-

му процесі досліджували такі вчені, як О. Дзера, В. Кисіль, Н. Кузнєцова. Однак більшість наукових робіт розглядали питання участі іноземних осіб у судових процесах у мирний час. Умови воєнного стану створили нові виклики, які потребують додаткового дослідження, зокрема щодо особливостей повідомлення сторін, функціонування судів, використання електронних засобів комунікації та доступу до правосуддя іноземних суб'єктів.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є визначення особливостей правового регулювання участі іноземних осіб у приватно-правових відносинах та судових процесах України в умовах воєнного стану, а також виявлення проблем і шляхів їх вирішення.

Основними завданнями є:

- проаналізувати правовий статус іноземних осіб у цивільному процесі України;
- визначити особливості застосування процесуальних норм у період воєнного стану; оцінити вплив обмежень, пов'язаних із воєнним станом, на реалізацію права іноземців на судовий захист;
- дослідити міжнародні стандарти доступу до правосуддя іноземних осіб;
- запропонувати рекомендації щодо вдосконалення національного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Правовий статус іноземних осіб в Україні визначається Конституцією України, Цивільним кодексом України, Цивільним процесуальним кодексом України (ЦПК) та спеціальними законами, зокрема Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [2, 3, 4, 5].

Згідно з частиною першою статті 26 Конституції України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими ж правами і свободами, а та-

кож несуть такі ж обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими законом [2]. Це положення реалізує принцип національного режиму у приватноправових відносинах – іноземні особи мають рівний обсяг цивільної правосуб'єктності з громадянами України.

Разом із тим, правовий статус іноземців має свої особливості, які проявляються у сфері процесуального представництва, доступу до правосуддя, нотаріальних дій, а також у питанні визнання правоздатності юридичних осіб-нерезидентів. В умовах воєнного стану ці аспекти набувають додаткової ваги, оскільки частина комунікаційних механізмів і міждержавних процедур функціонує в обмеженому режимі.

Іноземні особи можуть бути сторонами в цивільному, господарському або адміністративному процесі в Україні. Вони мають право подавати позови, брати участь у засіданнях, надавати докази, заявляти клопотання, оскаржувати судові рішення [6, с. 275].

Однак у воєнний період виникають суттєві труднощі з належним повідомленням сторін. Через призупинення міжнародного поштового обміну з низкою держав суди не завжди можуть вручити процесуальні документи традиційними засобами. У таких випадках активно застосовується механізм електронного повідомлення – через Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему (ЄСІТС) або офіційні електронні адреси учасників процесу.

Окремої уваги заслуговує питання дистанційної участі іноземних осіб у судових засіданнях. Передбачено можливість участі сторін у судових засіданнях за допомогою системи відеоконференцій із використанням власних технічних засобів. Ця практика набула особливого значення у воєнний період, коли пересування територією країни або прибуття іноземців до України є ускладненими чи небезпечними.

Таким чином, в умовах воєнного стану Україна зберігає можливість реалізації процесуальних прав іноземних осіб, хоча й з певними технічними обмеженнями.

Вручення судових документів іноземним особам є одним із найбільш проблемних аспектів судочинства у воєнний час. Згідно з положеннями Гаазької конвенції 1965 року про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних і комерційних справах, передбачено порядок офіційного повідомлення через центральні органи [7]. Україна є стороною цієї Конвенції, проте виконання її положень щодо держави-агресора наразі неможливе через припинення міжнародних контактів.

У таких умовах суди вимушено вдаються до альтернативних форм повідомлення – через публікацію на офіційному сайті судової влади, повідомлення через адвокатів або дипломатичні установи третіх держав. Хоча такі дії іноді викликають сумніви щодо дотримання принципу належного повідомлення сторін, судова практика підтверджує їх правомірність як вимушену процесуальну адаптацію.

Ця ситуація демонструє потребу у створенні національного механізму спрощеного міжнародного судового повідомлення, який міг би функціонувати незалежно від політичних обставин.

У мирний час механізм визнання й виконання іноземних судових рішень в Україні базувався на міжнародних договорах та на принципі взаємності.

Сьогодні в умовах воєнного стану, суди керуються загальними нормами міжнародного приватного права, що передбачають можливість визнання іноземних рішень у разі, якщо це не суперечить публічному порядку України.

Особливу складність становлять справи, у яких стороною виступає суб'єкт, зареєстрований на території держави-агресора. Судова практика останніх двох років засвідчує тенденцію до відмови у визнанні рішень російських судів, оскільки такі рішення вважаються такими, що ухвалені з порушенням міжнародного права і принципів справедливості.

Водночас Україна продовжує визнавати й виконувати рішення судів дружніх держав, зокрема членів ЄС, США, Канади, Великої Британії та інших країн, із якими зберігається міжнародно-правова співпраця. Це свідчить про прагнення України інтегруватися у світову правову систему та зберігати репутацію держави, яка дотримується принципів міжнародного права [8].

Воєнний стан ускладнив дотримання низки базових процесуальних принципів, зокрема рівності сторін і змагальності. Проте українське законодавство передбачає можливість їх гнучкого застосування. Так, у разі неможливості участі однієї зі сторін у засіданні суд може перенести слухання або надати можливість участі дистанційно.

У практиці Європейського суду з прав людини (справа *Sovtransavto Holding v. Ukraine*, 2002) підкреслено, що рівність сторін означає право кожної сторони мати розумну можливість представити свої аргументи без суттєвого обмеження [9]. В умовах війни забезпечення цього принципу потребує не лише правового, а й технологічного ресурсу – безпечних каналів зв'язку, надійної ідентифікації учасників, цифрового обліку доказів.

Україна поступово формує нову судову культуру, в якій процесуальна рівність забезпечується не лише формально, а й фактично – через технологічні рішення та адаптацію правових процедур.

Україна є стороною низки міжнародних договорів, які регулюють участь іноземних осіб у цивільному судочинстві, зокрема: Конвенції 1954 року з питань цивільного процесу; Конвенції про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах; Конвенції 1970 року про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах; двосторонніх договорів про правову допомогу [7, 10].

Умови війни спричинили необхідність переосмислення дії цих договорів. Україна фактично зупинила виконання договірних зобов'язань з державою-агресором, проте зберігає повну чинність міжнародних угод із іншими партнерами. Це демонструє правомірну адаптацію міжнародного права до умов національної безпеки.

Крім того, воєнний стан стимулював розвиток концепції *friendship-based justice* – правової взаємодії між демократичними державами, які забезпечують взаємне визнання судових рішень та сприяють захисту прав громадян одна одної [11, с. 378].

Проблематика удосконалення правового регулювання участі іноземних осіб у приватноправових відносинах в умовах воєнного стану є надзвичайно актуальною, оскільки збройна агресія Російської Федерації суттєво змінила умови функціонування правосуддя в Україні. Попри об'єктивні труднощі, судова система продовжує забезпечувати реалізацію принципів верховенства права, рівності сторін та доступу до правосуддя. Проте з урахуванням нових викликів і обмежень постає необхідність суттєвого оновлення нормативної, організаційної, технологічної та міжнародно-правової бази, що визначає порядок участі іноземців у цивільних і господарських процесах.

Одним із ключових напрямів удосконалення є розвиток електронних інструментів доступу до правосуддя. В умовах воєнного стану, коли традиційні канали комунікації часто порушені, електронна система судочинства набуває вирішального значення. Особливу роль у цьому процесі відіграє Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система («Електронний суд»), яка забезпечує дистанційний обмін документами, подання позовів і участь у засіданнях. Водночас для іноземних осіб досі залишаються обмеження, пов'язані з автентифікацією через українські електронні підписи. Вирішення цієї проблеми

можливе через запровадження механізму міжнародної електронної ідентифікації, який би визнавав іноземні сертифікати за європейським стандартом eIDAS. Така реформа сприятиме повноцінній участі іноземних учасників процесу, дозволить їм підписувати документи, отримувати офіційні повідомлення та здійснювати інші процесуальні дії в електронній формі.

Паралельно потребує врегулювання питання електронного повідомлення іноземних сторін. Традиційні форми надсилання документів, такі як поштове або дипломатичне повідомлення, у воєнний період часто є неефективними або неможливими. Тому доцільно законодавчо закріпити у Цивільному процесуальному кодексі України окрему главу, яка визначатиме процедури міжнародного електронного повідомлення сторін. Вона має передбачати офіційне повідомлення через зареєстровані електронні адреси в системі ЄСІТС, визнання юридичної сили електронних повідомлень, надісланих через захищені цифрові платформи, а також альтернативні форми інформування – наприклад, публікацію повідомлень на офіційному вебпорталі судової влади України. Це дозволить забезпечити належне інформування сторін навіть за умов відсутності стабільного дипломатичного або поштового зв'язку, а також зменшить ризики скасування судових рішень через порушення процедур повідомлення.

Ще одним важливим напрямом удосконалення є нормативне закріплення можливості дистанційної участі у судових засіданнях. Воєнний стан показав, наскільки важливою є гнучкість судової системи, коли фізична присутність сторін не завжди можлива. Дистанційна участь через відеоконференцію має стати не тимчасовим технічним рішенням, а повноцінним процесуальним інститутом. Необхідно закріпити на рівні процесуального законодавства право іноземних осіб брати участь у судовому засіданні за допомогою відеозв'язку, з офіційною ідентифікацією особи та фіксацією процесу у вигляді відеопротоколу. Це не лише забезпечить безперервність судового розгляду, а й сприятиме прозорості та довірі до українського правосуддя.

Подальший розвиток правового регулювання має здійснюватися в контексті гармонізації із законодавством Європейського Союзу. Україна, рухаючись шляхом євроінтеграції, повинна уніфікувати свої процесуальні норми з європейськими регламентами щодо вручення документів, співпраці судів у збиранні доказів, а також визнання та виконання судових рішень.

Окремої уваги потребує вдосконалення механізмів визнання та виконання іноземних судових рішень. В умовах припинення дії договорів з державою-агресором Україна повинна розширювати коло міжнародних угод про правову допомогу з демократичними країнами. Крім того, слід оновити національне законодавство щодо принципу взаємності, надаючи можливість визнання рішень держав, які фактично забезпечують взаємне ставлення до українських судових актів. Це сприятиме стабільності транскордонних приватноправових відносин і підвищить інвестиційну привабливість України.

Важливою передумовою підвищення ефективності правозастосування є формування єдиної та стабільної судової практики у справах за участю іноземних осіб. Для цього доцільно розробити методичні рекомендації Верховного Суду щодо застосування норм міжнародного приватного права в умовах воєнного стану, створити відкрити електронну базу судових рішень із перекладом англійською мовою, а також запровадити постійні програми підвищення кваліфікації суддів із питань міжнародного цивільного процесу, виконання іноземних рішень і співпраці з іноземними судами. Такі заходи сприятимуть підвищенню професійної компетентності суддів і забезпечать єдність судової практики, що є важливою умовою передбачуваності правового регулювання.

Для ефективної координації усіх цих процесів варто створити Міжвідомчу координаційну раду з питань міжнародного правосуддя, до складу якої могли б увійти представники Верховного Суду, Міністерства юстиції, Міністерства закордонних справ, Національної асоціації адвокатів України та профільних наукових установ. Така структура забезпечувала б моніторинг судової практики, узгодження законодавчих ініціатив, розроблення типових процедур електронної взаємодії між судами та дипломатичними установами, а також готувала б щорічні аналітичні звіти для міжнародних партнерів.

Отже, удосконалення правового регулювання участі іноземних осіб у приватноправових відносинах в умовах воєнного стану має бути спрямоване на підвищення ефективності судочинства, зміцнення довіри до судової системи та гармонізацію українського законодавства з європейськими стандартами. Впровадження сучасних цифрових технологій, оновлення міжнародно-правових механізмів співпраці та формування єдиної судової практики дозволять забезпечити реальний доступ іноземців до правосуддя в Україні. У результаті цих реформ українська судова система отримає нову якість – прозорість, мо-

більність і технологічність, що стане важливим елементом правової та інституційної стійкості держави навіть у період воєнних випробувань.

Висновки. Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що правовий режим участі іноземних осіб у приватноправових відносинах і судових процесах України в умовах воєнного стану є складним, динамічним і таким, що потребує системного вдосконалення. Сучасні виклики, спричинені збройною агресією проти України, поставили перед правовою системою завдання забезпечення безперервності судочинства та гарантії доступу до правосуддя для всіх учасників правовідносин, незалежно від їхнього громадянства чи місця перебування.

По-перше, збереження принципу верховенства права та рівності всіх перед судом є фундаментом, на якому базується стабільність української правової системи навіть у період воєнного стану. Українські суди продовжують здійснювати розгляд справ із дотриманням міжнародних стандартів, закріплених у статті 6 Європейської конвенції з прав людини, що свідчить про високий рівень правової культури й стійкість судової влади.

По-друге, слід визнати, що воєнний стан створив об'єктивні перешкоди для реалізації процесуальних прав іноземних осіб. Йдеться про обмежений доступ до судових засідань у режимі реального часу, труднощі з комунікацією, неможливість традиційного вручення судових повісток або документів за кордон, а також про складнощі у виконанні рішень українських судів на території іноземних держав. Водночас, Україна адаптується до цих обставин, розвиваючи систему дистанційного судочинства, зокрема електронний суд, відеоконференції, електронний документообіг та автентифікацію учасників процесу.

По-третє, аналіз міжнародно-правових аспектів дозволяє дійти висновку, що Україна продовжує дотримуватися своїх міжнародних зобов'язань, окрім випадків, коли це унеможливує агресія з боку інших держав. Призупинення або розірвання двосторонніх договорів із державою-агресором не порушує загальних принципів міжнародного права, а є вимушеним заходом, спрямованим на захист національного суверенітету.

По-четверте, варто підкреслити потребу в гармонізації національного процесуального законодавства з практикою держав – членів ЄС. Зокрема, необхідно вдосконалити процедури міжнародного судового доручення, офіційного повідомлення іноземних сторін, підтвердження їхньої правосуб'єктності та представництва

у суді. У цьому контексті доцільним є приєднання України до додаткових Гаазьких конвенцій, які регулюють питання цивільного процесу й виконання судових рішень.

По-п'яте, слід зазначити, що розвиток цифрової інфраструктури правосуддя є ключовим фактором забезпечення ефективної участі іноземних осіб у судових процесах. Інтеграція системи «Електронний суд» із міжнародними комунікаційними платформами, впровадження електронних підписів, що визнаються на міжнародному рівні, та уніфікація процедур обміну документами здатні суттєво зменшити бюрократичні та часові витрати.

По-шосте, з точки зору правозастосування, судова практика у справах за участю іноземних осіб має тенденцію до уніфікації та стабілізації, що позитивно впливає на передбачуваність правових наслідків. Проте окремі питання – наприклад, повідомлення відповідачів-іноземців, які перебувають у державах, із якими немає дипломатичних відносин, – залишаються дискусійними й потребують нормативного врегулювання.

По-сьоме, важливо враховувати, що в умовах війни право набуває захисного характеру. Тому інститут участі іноземців у приватноправових відносинах має розглядатися не лише як технічна юридична процедура, а як елемент ширшої концепції міжнародної правової солідарності. Україна, захищаючи свої інституції, демонструє готовність дотримуватися правових стандартів навіть під час війни, що зміцнює її репутацію демократичної держави у світовому співтоваристві.

Підсумовуючи, можна зазначити, що правове регулювання участі іноземних осіб у приватноправових відносинах в Україні в умовах воєнного стану потребує подальшої кодифікації та модернізації. Необхідно ухвалити низку змін до процесуального законодавства, які враховували б нові умови судочинства, забезпечували ефективне функціонування електронних сервісів і захищали інтереси іноземних учасників процесу. Такі кроки сприятимуть підвищенню довіри до української юрисдикції, залученню іноземних інвестицій і формуванню сучасної правової системи, здатної діяти стабільно навіть у кризових обставинах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 09.10.2025).

2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 09.10.2025).
3. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 5 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 09.10.2025).
4. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 17 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 09.10.2025).
5. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI : станом на 5 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (дата звернення: 09.10.2025).
6. Міжнародне приватне право: навч. посіб. за ред. С. Г. Кузьменка. Київ, Центр учбової літератури, 2010. 316 с.
7. Практичне керівництво із застосування Гаазької конвенції про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах : Інстр. Га. конф. з міжнар. приват. права від 01.12.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_a890#Text (дата звернення: 09.10.2025).
8. Ніколаєв І. С. Держава Україна як суб'єкт міжнародного приватного права: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. Харків, 2006. 20 с.
9. Європейський суд з прав людини. Sovtransavto Holding проти України (Sovtransavto Holding v. Ukraine): Рішення від 25 липня 2002 року, заява № 48553/99. Страсбург: ЄСПЛ, 2002. 25 с.
10. Конвенція з питань цивільного процесу : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 01.03.1954 : станом на 18 берез. 1970 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_083#Text (дата звернення: 09.10.2025).
11. Чубарев В. Л. Міжнародне приватне право: Навчальний посібник. Київ: Атіка, 2006. 608 с.

REFERENCES:

1. Council of Europe. (1950). Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (as of August 1, 2021). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Constitution of Ukraine. (1996). Constitution of Ukraine (as of January 1, 2020). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

3. Civil Code of Ukraine. (2003). Civil Code of Ukraine (as of October 5, 2025). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
 4. Civil Procedure Code of Ukraine. (2004). Civil Procedure Code of Ukraine (as of July 17, 2025). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
 5. Law of Ukraine. (2011). On the Legal Status of Foreigners and Stateless Persons (as of August 5, 2025). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>
 6. Kuzmenko, S. H. (Ed.). (2010). Mizhnarodne pryvatne pravo [Private international law]. Tsentr uchbovoi literatury. 316 p.
 7. Hague Conference on Private International Law. (2005). Practical handbook on the operation of the Hague Convention of 15 November 1965 on the service abroad of judicial and extrajudicial documents in civil or commercial matters. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_a890#Text
 8. Nikolaiev, I. S. (2006). Derzhava Ukraina yak sub'iekt mizhnarodnoho pryvatnoho prava [The State of Ukraine as a subject of private international law] (Abstract of PhD dissertation). Yaroslav Mudryi National Law Academy of Ukraine. 20 p.
 9. European Court of Human Rights. (2002). Sovtransavto Holding v. Ukraine (Application No. 48553/99). Strasbourg. 25 p.
 10. United Nations. (1954). Convention on Civil Procedure (as of March 18, 1970). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_083#Text
 11. Chubariev, V. L. (2006). Mizhnarodne pryvatne pravo [Private international law]. Atika. 608 p.
- Дата надходження статті: 15.11.2025
Дата прийняття статті: 10.12.2025
Опубліковано: 23.12.2025

НОТАТКИ

Наукове видання

**ЕКСПЕРТ:
ПАРАДИГМИ ЮРИДИЧНИХ НАУК
І ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

№ 4 (36), 2025

В авторській редакції

Формат 60x84/8. Папір офсет. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 5,12. Замов. № 0126/093. Наклад 300 прим.
Підписано до друку 23.12.2025.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
Е-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.